БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1971 ЧЫЛ
ИЮНЬ
5
СУББОТА
№ 135 (8595).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА БЫЖЫГ ЧЕМ СУУРНУ ТУРГУЗАР

В. Н. ФИЛИППОВ,

СЭКП Тыва обкомунуң ийиги секретары.

1971 — 1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүрииниң беш чыл планының талазы-биле Директивада чонның аъш-чем продуктуларынга болгаш үлетпүрүнүң чиг-этке улам-на өзүп турар хереглелдерин бүрүн доктаа-биле хандырар дээш көдээ ажыл-агый продукциязын будүрииниң чылда ортумак хемчээлин эрткен беш чылдыынган 20—22 хуу көвүдедир сорулга көдээ ажыл-агыйшың мурнунда салынган. Мал ажылының продукциязын көвүдедири мында чугула рольду ойнап турар. Чүртка ниитизи-биле беш чыл дургузунда ээтти чылда ортумаа-биле будүрери 14,3 миллион тонна (кон дензи), сүттү — 92,3 миллион тонна, чуургаларны — 46,7 миллиард бөрбак, дүктү — 464 муң тонна чедирери көрдүнген.

Салдынган сорулгаларны күүседириңге бистиң республикавыстың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң үлүг-хуузу база кирер апаар. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң, партияның Төп Комитединиң июль (1970 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин барымдаалаар, колхозтарда, совхозтарда мал ажылын улам ыңай хөгжүдүрииниң талазы-биле хемчеглер ажылдап ыдыынган, ам ылавылаттыынын турар. Ол хемчеглерде беш чылды соолзүредир республикага ниитизи-биле ээт будүрерин 45,7 муң тонна, сүттү — 66 муң тонна, дүктү — 2.700 тонна, чуургаларны — 23 миллион бөрбак чедирери көрдүнүп турар. Оон иштинде ниитиниң секторунга ээт будүрери 1970 чылга деңнээрге 36,7 хуу, сүт —21 хуу, дүк—28,5 хуу, чуурга — 58,6 хуу өзер. 1975 чылда ажыл-агыйларның бүгү категорияларының талазы-биле күрүнеге ээт садарын 36,2 муң тонна, сүттү — 27 муң тонна, дүк — 3.200 тонна чедирери көрдүнген.

Бо беш чылда малдың баш санын өстүрериңге болгаш оон продуктулуун бедидериңге улуг кичээнгей салдынар. 1975 чылды соолзүредир колхозтарга болгаш совхозтарга мыйыстыг бода малдың баш санын 140 муң чедирери азы 1970 чыл-биле деңнээрге 16 хуу көвүдедири, хой, өшкүнү —1.074 муң баш чедирери азы 17 хуу көвүдедири, хаванарны — 2,1 катап өстүрери көрдүнүп турар. Малдың өзүп төрүүр чоруун көвүдедип, төрүүр малдың баш санын өстүрүп, малдың баш санының кызырлыр чоруун эвээжедип турган, ол сорулганы чедип алыр апаар.

Чаа беш чыл бистиң республикавыска база-ла эки эгелээн деп чүвени бирги кварталдың болгаш сөөлгү айларның түннелдери көргүзүп турар. Чижээ, бирги кварталда күрүнеге ээт садар план 146,3 муң, сүт—130,7 хуу күүсетинген. Эрткен чылдың бирги кварталы-биле деңнээрге ээт будүрери 4,3 хуу, сүт—5,3 хуу өскен. Мыйыстыг бода малдың баш саны 3,9 хуу, хаванарның — 25,7 хуу; хой болгаш өшкүнүң — 4,3 хуу өскен. Эрткен беш айларның дургузунда 669 тонна сүттү, 552 тонна ээтти, 22 тонна дүктү эрткен чылдың ол үезиндеи хөй кылдыр садып алган. Ниитиниң малының баш саны өскен.

Мал ажылының продуктуларын будүрерин болгаш садарын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер дээш чарыштың бирги кварталда түннелдери-биле Тыва Чөөн Сибирниң зоналынга бирги черни алган болгаш шилчиир Кызыл тукту база акша шанналын алган. Чарышка эң эки көргүзүглерни Кызыл хоорай Совединиң, Таңды, Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнарның колхозтары болгаш совхозтары чедип алган.

Бо чылын хову ажылдары мурнукуунган артык организастыг болгаш эки шынарлыг чоруп турар. Кол-кол тараа культураларының тарылгазы доозулган, мал чеми культураларның тарылгазы болгаш картофель олуртулгазы сөөлзүреп турар. Бо бүгү болза Тыванның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери партия организацияларының, совет органнарның удуртулгазы-биле партияның XXIV съездизиниң Директивааларын идепкейлиг күүседип кирген дээрзин чугаалап турар-дыр.

Тоску беш чылдың баштайгы чылының планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш москвачыларның болгаш ленинградчыларның эгелээшкинин өзугаар социалистиг чарыш ам колхоз болгаш совхоз бүрүзүнде калбарып турар. Ол эгелээшкинни бир дугаарында Бии-Хем районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери эдерип эгелээн. Боттарының курлавырларын болгаш болдунар аргаларын санап көргеш, олар мурнунда алдынган социалистиг хүлээлгелерин эде көрген болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының чыл планнарын немелде онаалгаларны барымдаалап турган декабрь 1-де күүседир деп шиитпирлээн. Мыйыстыг бода малдың дириг денэизи 370—380 килограмм, хойнуң — 48 килограмм четкен турда садар дээш 3.200 баш мыйыстыг бода малды, 16 муң хойну семиртилгеде киирген. Малдың баш санын өстүрериниң талазы-биле хүлээлгелерни база эде көрген.

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары дүк, тараа будүрииниң болгаш садарының, мал ажылының продуктуларын өстүрериниң, малды садар деңзизин улгатырарының талазы-биле мурнунда алдынган хүлээлгелерин база улгаттыр эде көрген.

Ынчангаш, ховуларның болгаш фермаларның ажыл-ишчилерин съезд мурнундагы болгаш съезд соңдагы чарыштың сорук киирген көдүрлүүшкүнү амгы үеде улам бедик, чаагай үре-түннелдерин берип турар-дыр. Ынчанмыже кижилер ортузунга политмассалыг улуг ажыл-биле чергелештир көдээ ажыл-агыйны көдүрер, ылаңгыя республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында мал ажылын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле организакчы ажылды быжыглаарынче угланган тодаргай айтырыгларны идепкейлиг шиитпирлээри эргежок чугула.

Мал ажылының продуктуларын будүрерин көвүдедир болгаш малдың баш санын өстүрер талазы-биле салдынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээр төлээде, малдың быжыг чем суурун тургузар херек. Ол болза мал чемин чүгле хемчээл талазы-биле чедир белетвеп алыр эвес, харын база оон хоолулуг, витаминниг чоруун болгаш өскедаа чугула көргүзүглерин чедип алыр дээш малдың чем суурун тургузарын ынчаар организастаары эргежок чугула дээни ол-дур.

Партияның XXIV съездизиниге Төп Комитеттиң Отчёт илеткелиниге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Мал ажылын улам ыңай көдүрери дээн ышкаш көдээ ажыл-агыйның ыңдыг эң чугула айтырыы бистиң мурнувуста чидии-биле тургустунуп турар. Аъш-чемниң эң-не үнелиг продуктулары-биле чоннуң үзүктел чок хандырар, совет кижилерниң ол продуктуларга өзүп турар хереглелин хандырып бээр төлээде, чаа беш чылда ол талазы-биле бурунгаар улуг базым кылдынган турар ужурлуг. Колхозтарда болгаш совхозтарда бар курлавырларны маңаа улам долузу-биле мобилизастаары база эргежок чугула. Хамыктың мурнунда олар мал ажылын көдүрииниң үндезини болур чем-суурну быжыглаар ужурлуг».

Партияның Төп Комитеди ам ол айтырыгже эң-не улуг кичээнгейни салып турар. Бистиң республикадан малдың чем-суурун быжыглаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, түскай бөлүк ажылдакчылар Москвага чораан. Ол хемчеглерни РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң комиссиязынга, оон соонда СЭКП ТК-ның секретары эш Ф. Д. Кулаковка чугаалажып көрген. Республиканың айтыкан хемчеглерни ыңгыы, партийжи принципиалдыг ёзу-биле көрген.

Маңаа холбаштыр бо хемчеглерни барымдаалаш, чамдык чүүлдерге доктаары база оларны күүседиринче республиканың партия, совет, көдээ ажыл-агый органнарының болгаш бүгү хөй-ниити организацияларының кичээнгейин үгландырары күзенчиг-дир. 1975 чылда мал ажылының продуктуларын будүрииниң планнаан хемчээлин хандырарынга 1025 муң тонна чем единицазы болгаш 102 муң тонна хайындырар протеин, азы эрткен чылда белеткээнинден 1,6 катап хөй негеттинип турарын тускай эртемниглер санап көрген. Ынчангаш 565 муң тонна бөдүүн, 610 муң тонна шыктыг чемнерни болгаш 139 муң тонна тараа-фуражты белеткээр ужурлуг дээр.

Ол хире санныг мал чемин алыр төлээде колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге малдың чем суурун хөгжүдер талазы-биле санажылгаларны көөр үезинде мал чеми болгаш фураж культураларның тарылга шөлдерин көвүдедирин хамыктың мурнунда айтыры эргежок чугула. Тараа культураларның тарылга шөлдерин эвээжетпейн тургаш, хөй чылдыг сигеннерниң, ылаңгыя бобы культураларның шөлдерин калбартырынче оноза кичээнгейни салыр херек. Тарылга шөлдерин көвүдедирин оон дүжүткүрүн бедидерин дүүштүр чорудар ужурлуг. Тараа культураларның гектардан алыр дүжүү ортумаа-биле 12 центнер, силостуң—180, чаңгыс чылдыг сигеннерниң —15 болгаш хөй чылдыг сигеннерниң — 17 центнер болур ужурлуг.

Бо болза агротехниканың бедик деңнелиин иеген турар чиик эвес сорулга. Маңаа холбаштыр колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге суттаттыг чер ажылын калбартырының бүгү аргаларын ажыглаза чогуур. Шөлдерге органиктиг чемишчидилгелерни төгерии дөрттен эвээш эвес катап көвүдедир херек. Черниң үрелириңге удур хемчеглерниң база кандаашкын-биле демиселдиң хемчеглериниң бүгү комплекизин шингээдип алыр талазы-биле сорулганы чоокку ийи чылда шиитпирлээр ужурлуг.

Чугаа болза, көдээ ажыл-агыйның чогуур машиналарын шилип ап тургаш, ширини аңдара октавас халбыш чок андазын-биле чер аңдарарын нептередир дугайында бооп турар-дыр. Черни ыңдыг аргабиле ажылдап кылганда тараа культураларның дүжүү барык ийи — үш центнерге көвүдээрин көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дөртку болгаш бешки бригадаларының дуржулгазы көргүзүп турар.

Тываның байдалдарында силостаар кол культура кукуруза болуп турар болгай. Ынчалза-даа ону силостаары дыка күчеништиг — тараа кезилдеги болгаш картофель ажаан алышкыны-биле болганчок-ла капсырлажы бээр, ынчангаш кукуруза ажаан алышкыныың хуусаалары узамдыгар, оон ужурунда күскү доңатка үргулчу таваржып турар. Мынчангаш кукурузада хайындырар протеин четпес болур. Протеин талазы-биле

(Уланчызы 3-кү арында).

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДААЛГАЛАРЫ КҮҮСЕТТИНЕР

М. А. Суслов-биле соңгукчуларның ужуражыышкыны

ТОЛЬЯТТИ (Куйбышев область). (СЭТА). Химиктерниң болгаш машина тудугжуларының хоорайы — Тольяттиге РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадыныга кандидат, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүвү, СЭКП ТК-ның секретары **Михаил Андреевич Суслов-биле** Автозаводской сонгулда округунуң соңгукчуларының ужуражыышкыны болган.

Бүзүреттирген кижи —Волганың автозаводунуң партия комитединиң секретары И. Н. Федюнин депутатка кандидаттың амыдыралыының болгаш ажыл-чорудулгазының дутайын чугаалаан, соңгулда хүнүрде коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң төлээлекчилери дээш бадылаашкыыш чаңгыс эп-сеткил-биле бээринче бүгү соңгукчуларны кыйгыргап.

Оон дараазында синтезтээр каучук заводунуң улуг аппаратчига, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. С. Колесов, «Куйбышевгидрострой» эргелелдиң начальниги, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. Ф. Семизоров, № 27 школаның башкызы РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы В. В. Шеметова, автозаводтуң наладчиги В. М. Малыхин, «Куйбышевгидростройнуң» № 17 тудуг эргелелиниң штукатур-маляры В. Б. Федосова, СЭКП хооркомунуң бирги секретары Н. Х. Оболонков үүве чугаалаан. Олар хоорай чурттакыларының күш-ажылчы чедиишкиниериниң дугайын, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседиринге төлептиг салыышкынын киирериңче оларның чүткүлдүүнүң дугайын чугаалаан.

Оон соонда М. А. Суслов чүве чугаалаан болгаш ону чылганнар чылыы-биле уткаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга база катап деңшидип, улуг идегелди көргүскени дээш соңгукчуларга изиг өөрүн четтириишкинни ол илертейлеп, бо бедик бүзүрелди бадыткаар дээш бүгү чүвени кылырын бүзүреткен.

Амгы соңгулда кампаниязы совет улустуң политиктиг болгаш бүдүрүлгечи оваа бедик идепкейлиг чоруунуң байдалынга эртип турар дээрзин М. А. Суслов чугаалаан. Ол болза ажыл-агый болгаш культура тургузуушкувунда кайгамчыктыг чедиишкиннерниле, амыдыралдың бүгү совет овуру-биле, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң болдурганы энтузиазм-биле өөскүп үнген.

XXIV съездиге партияның Төп Комитединиң Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП ТК-ның Отчёт илеткели, 1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүрииниң беш чыл планының талазыбиле Директивалар, съездиниң хүлээп алган шиитпирлерин, съездиниң бүгү чогаадыкчы, ажыл-ишчи болгаш принципиалдыг байдалы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизы кажангызындан-даа артык сырый каттышкан болгаш чаңгыс эптиг болуп турар деп чүвени тодаргай көргүскен.

XXIV съездиниң документилерин, бистиң чуртувустуң политиктиг, экономиктиг болгаш социал, культура хөгжүдезиниң эртемге үндезилеттинген программазын амгы соңгулдага бистиң партиявыстың соңгулда платформазы кыдыыр бүрүн барымдаа-биле көрүү болур.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтериниге болган соңгулданың соонда эрткен үениң дутайын чугаалап турган, ораторнуң демдеглээни: совет улус Коммунистиг партиянын удуртулгазы-биле коммунистиг тургузуушкунга шылгараңгай чедиишкиннерни чедип алган.

Оон дараазында М. А. Суслов үлетпүрүнүң дүрген хөгжүлдезиниң ачызында Тольяттиниң хоорайның шапкын өөлдезиниң дутайын чугаалаан. Оон херечизи ылаңгыя Волганың автомобиль заводунуң тудуу болур. Өске-даа күчүдүг бүдүрүлгелер-биле кады оон тудуу совет индустриязының күчүдүг базымын көргүзүп турар.

Эрткен беш чылдарда бистиң чуртувуска болган аажок улуг чаартылгаларның дутайын чугаалап тургаш, М. А. Сусловтуң демдеглээни: чедиң алдынган түүлдерге доктаап болбазы билдингир. Бистиң ажыл-агый тургузуушкунувустуң чамдык участокторында иледе улуг четпестерни партиявың XXIV съездизиниге демдеглээн. Чаа беш чылда үлетпүр болгаш көдээ ажылагый продукциязын чоннуң хереглелдерин долу хандырарының хемчээлдериге бүдүрер дээш ажылдаары үлетпүр ажылдакчыларыныңдаа, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларыныңдаа — бүгү кижилерниң хүлээлгеан болур.

Бодунуң чугаазының элээн кезиниге М. А. Суслов тоску беш чылда совет улустуң мурнунга тургустунган сорулгаларны чыруктаан. Чаа беш чыл планы мурнундагы беш чылдар ыпкаан база-ла чедиишкиниг күүсеттинер дээрзинге магадылаа бар.

Оон дараазында оратор Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын чугаалаан.

Ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң ролюнүң дутайын чугаалап тургаш, М. А. Сусловтуң демдеглээни болза, Советтер эң массалыг, ёзулуг демократтыг организациялар болуп турар, а тиилээн социализмниң байдалдарында олар бистиң бүгү улузувусту төлээлеш, бистиң ниитилелдиң бүгү болуктериниң эрге-ажыктарын илергейлеп турар.

Бистиң партиявыс социалистиг күрүнениң бижыглаар, Советтериниң ажыл-чорудулгазын экижидер, социалистиг демократияны бүгү хемчег-биле хөгжүдер дугайында, бистиң күш-ажылчы улузувустуң эң эки оолдар, кыстарын күрүненин эргелеп башкарарынга кириштирер дугайында бүгү талалыг сагыш салышкыныын моон соңгаар-даа салыр. Амгы соңгулда бо сорулгаларга база бараан болур.

Чугаазының түнелинде М. А. Суслов Автозаводской соңгулда округунуң соңгукчулары боттарының хамааты хүлээлгеазын алдарлыы-биле күүседип, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң идепкейлиг ажылдакчыларынга-да

Бистиң кандидаттарывыс дугайында

Үнүм, чугаам дамчыдып бээр

Телефон тудазын сегирип алгаш, ажыл аайы-биле ону кыңгырт кылдыр долгапкаш, айтырдым:

— Хоорайлар аразының ийиги харылзаачызы бар ирги бе?

— Бар. Телефонче чалаар бе, азы?—деп, чинге, ынчалза-даа дыңзыг херээжен үн харылай-дыр.

— Амдызында чалаваңар, ажырбас. Четтирдим...

Он-даа минута хире үе эртпээнде, Кызыл хоорайның харылзаа белдириниң начальнигиниң оралакчызының кабинединге кирип келгеш, редакцияның даалгазының дугайын аңаа чугааладым.

Ол албан ажылы-биле ында партия организациязының секретары хүлээлгени дакпырлап турар эш З. С. Макаренко-биле кады хоорайлар аразының телефон станциязының делгем залынга кирип келиривиске, үзүп одуруг кылдыр тургускулаан коммутаторлар шиилеп дагжаан, түүл-бүрү чугаалажылгалар телефонистерниң өткүт, тода кыйгылары-биле капсырышкан, ындазында, хөлзенчии кончуг болду:

— Бай-Хаак, Бай-Хаак...

— Астрахань, Астрахань...

—Кемерово, Кемерово...

— Москва, Москва...

Ол аразында Зоя Сергеевна чай-хос чок ажылдан орган аныяк кыстарны эргий көргеш, бир-ле үн чигзинчиг аттыг хоорайны кыйгырып орду, кымыл ол деп, оларны шензээн, баштактанган хевирлиг айтырарга, эң бетики телефонист кыс: «Кайын ындыг боор ол, Зоя Сергеевна!» деп, өөрүнүң мурнундан чазык харылзаа белдириниң начальнигиниң оралакчызының кабинединге кирип келгеш, редакцияның даалгазының дугайын аңаа чугааладым.

Ол албан ажылы-биле ында партия организациязының секретары хүлээлгени дакпырлап турар эш З. С. Макаренко-биле кады хоорайлар аразының телефон станциязының делгем залынга кирип келиривиске, үзүп одуруг кылдыр тургускулаан коммутаторлар шиилеп дагжаан, түүл-бүрү чугаалажылгалар телефонистерниң өткүт, тода кыйгылары-биле капсырышкан, ындазында, хөлзенчии кончуг болду:

— Бай-Хаак, Бай-Хаак...

— Астрахань, Астрахань...

—Кемерово, Кемерово...

— Москва, Москва...

Ол аразында Зоя Сергеевна чай-хос чок ажылдан орган аныяк кыстарны эргий көргеш, бир-ле үн чигзинчиг аттыг хоорайны кыйгырып орду, кымыл ол деп, оларны шензээн, баштактанган хевирлиг айтырарга, эң бетики телефонист кыс: «Кайын ындыг боор ол, Зоя Сергеевна!» деп, өөрүнүң мурнундан чазык харылзаа белдириниң начальнигиниң оралакчызының кабинединге кирип келгеш, редакцияның даалгазының дугайын аңаа чугааладым.

Кыйгырып адаан ол бүгү хоорайларның аттарын безин дыңнап орарга, калбак-делгем Совет чурттуң хөй талалыг амыдыралының күүлүг судалы билдинип келир.

Ол харыысалгалыг болган нарын ажылдыг станцияга бичин-даа үзүктел чок дежурныйлап ажылдап, чонунга бараан болуп турар кижилерниң ёзулуг аттарын-даа адавайн, а аңаа-ла бирги, ийиги, үшкү, дөрткү... деп, ажылының аайы-биле дугаарлап адап чанчыга берген бис. Оларда хоочуннарның бирээзи Мария Григорьевна Мамаева — ийиги харылзаачы.

Ам чугаа ооң дугайында. Ол 1924 чылда Бай-Хаакка төрүттүнген. Кызыл хоорайның № 1 ортумак школазынга өөренип тургаш, 5 класс дооскаш, ол үеде Тыва Арат Республиканың найысылалынга баштайгы үлетпүр будүрүлгелери болуп турган алгы болгаш ыяш заводтарынга күш-ажылчы намдарын эгелээн. Ооң соонда — Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун оруктары: Витебск, Шауляй, Рига... Телеграфистерниң болгаш телефонистерниң түр курузун Красноярскиге чедиишкинниг дооскаш, сураглыг совет полководчу Рокоссовскийнин командылаан Белорус фронтузунуң шериглериниң составынга чораан 90 дугаар гвардейжи мотоадыгжы дивизияның штавынга телефонистеп чораан, Берлинге чедир тулчуп, тиилелгени аңаа байырлаан. Тиилелгелиг 1945 чылдың чайынында төрээн Тывазынга эвээ келгеш, Кызылдың харылзаа белдириҥге телефонист, телеграфистеп эгелээн.

Мария Григорьевнаның намдарын артык сөс чок допчулап чугаалаарга ындыг. Ынчангаш кижиниң сеткилиниң чөптүг чоргааралын, адаарга-лын хайныктырып келир алдар-сураглыг.

Ооң ындыг болганы база ханы үндезин-оруктарлыг. Бөгүнгү аныяк кижилер революциянын, дайынналрның хоочуннары-биле ужуражып, оларның кылган маадырлыг чоруктарының дугайын сакты бергенивисте, ол бүгү дүүн чаа, каш-ла чыл мурнунда болган дег бодай бээр бис. Үениң маңы ындыг узак. А херек кырында ол бүгү элээн каш он-он чылдарның мурнунда болуп эрткен, ынчалзада чонның хосталгазы, аскежии дээш чаяаган буянныг херектер салгакчыдан салгакчыже дамчып, чонның сеткилсагыжынга мөңге тураскаал болуп арткан.

М. Г. Мамаеваның кырган-чуушкунга маадырлыы-биле өлген ачазы Григорий Павлович Ансуповтуң дугайын Мария Григорьевна ханы чоргаарал, чылыг сеткил-биле чугаалаар. Ол дугайын ынчаар чугаалаар эргени ооң чаалап алганы бо-дур.

Өөрүшкүлүг 1945 чылдың чайынында Мария Ансупова харылзаачылап ажылдап кирип турда, Кызылга түгле үш коммутатор турган, а ам он ажыг... Ынчаарда харылзаа тудар организациялар-даа, телефон шугумнары-даа каш-ла санныг турган болза, ам түгле бистиң республикада безин 500 ажыг янзы-бүрү организация, он-он телефон харылзаа шугуму, аңаа немей Совет Эвилелиниң түс-түс хоорай, суурлары бар.

Харылзаачыларның ажылының хемчээлин ол сан-чурагайлар тодаргай көргүзүп, ооң шынарык түгле шак эвес, а минута бүрүзүнде бедидерин негеп турар. Ол чугула даалганы чедиишкинниг күүседип турарларның аразында Ленин ордениниң болгаш хөй-хөй дайынчы медальдарның эдилекчизи М. Г. Мамаева база бар.

Төлептиг ажылы дээш хоочун харылзаачы Мария Григорьевна Мамаеваны республиканың Дээди Совединиң депутадының кандидадынга ооң ажылдап турар коллективи бир үн-биле депшиткен.

А. ДАРЖАА.

Дамчан Дамчанов — Эрзин райпозунда мурнакчыларның бирээзи. Районга садыг шугумунга 35 чыл ажылдап келгеш хоочун ажылдакчы ам райпода аъш-чем складының эргелекчизи. Бо үениң иштинде ниитиниң херээ дээн ак сеткилдиин, кызымаккайын ол коргүзүп келген. Ол — ленинчи юбилей медалының эдилекчизи. 1964 чылда РСФСР-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан. Төлептиг ажыл-ишчиниҥ чуруун республиканың Хүндүлел самбызынга киргген.

Райпонуң коллективи аңаа улуг идегелди коргүзүп, Эрзин кодээ Совединиҥ депутадының кандидадынга депшиткен.

ЧУРУКТА: Д. ДАМЧАНОВ.

С. ЧАЖИН-ООЛДУҢ фотозу.

ЧИНЧИЛИГНИҢ УРУУ—ХЛЕБ БЫЖЫРЫКЧЫЗЫ

— Бистиң хлеб быжырар шоолуг улуг эвес черивис бүгү районну хлеб-биле хандырып турар. Райпонуң база бир мурнакчы будүрүлгези, бо чылдың бирги квартал планын 108,3 хуу күүсеткен, апрель, май айларның планын база-ла ажырган. Ында бодунуң ажылынга мергежилдиг мастерлер ажылдап турар—деп, райпо баштаар черииҥ даргазының оралакчызы эш К. Яндаа чугаалады.

Хлеб быжырарынга дуржулгалыг мастерлерниҥ бирээзинге Чомаа Чорбаевна Магывал хамаарыжыр.

Ол кыска хуусаа иштинде бедик мергежилди чедип алган. 1968 чылдың төнчүзүнде Чомаа пекарняга өөреникчилеп кирген. Хлеб быжырарының нарын аргаларын мастер Хертек Тенгий-оол аңаа айтып эгелээн. Долганны хоюларындан, дузаларындан, ажыктыны кайы хирени каарындан эгелээш, хөөреп келген долганны нугууру дээн ышкаш, көөрге берге чүве чок-даа болгу дег, белеткел ажылдарын эки шиҥгээдип алырын башкызы үргүлчү сургап, айтып берип, аңаа улуг сагыш салыышкынын өөредилгези эгелээн.

— Долганың эки ажыдып алыр болзунза, амданныг хлеб болуру чигзиниг чок, ону кажан-даа утпа—деп, каш килограмм долганга чүү-чүү киреил дээрзин дензи-биле санап, онза хынамчалыг болурун Хертек боду ол ажылдарны кылбышаан, аңаа хүн бүрүде көргүзүп келген.

Угаанныг аныяк кыс башкызының сөзүн чаңгыс-даа халас эрттирбейн, ооң кандыг янзы ажылдап турарын чаңдыр көрбейн шиҥгээдип ап турган. Мастерниң шимчээшкининде чаңгыс-даа артык чүве чок, ынай-бээр бачымнап, халып турбазы Чомазага магаданчыгдаа көстүр.

«Хлеб быжырар печканы кандыг ыяш-биле одап, кайы хире изидери безин аңаа эвес херек» деп, хоочун мастерниң сөзү ооң сеткилинге үргүлчү артып калган.

Чомаа Чорбаевна мастерниң дааскан янзы-бүрү ажылдарын ак сеткилдиг күүседип, мергежил чедип алыр дээш, бүгү күүнү берип, кызып келгени халас барбаан. Хертек Тенгий-оол чаа ажылчыныҥ сонуургалдыын, кызымаан, авазангыр-шоваазын дораан эскерип, моон ёзулуг мастер кижи үнүп болур дээрзин билип каан. Ооң күзели-даа ханган, ооң бүзүрелии Чомаа хандырып шыдаан. Каш ай эрткен соонда хоочун мастер бодунуң өөреникчизи Чомаа Магывалга «мастер» ат чедип алганы дээш, чүрээнин ханызындан байыр чедирип, холун тутткан. Ол дээрге Чомаанның амыдыралында өөрүшкүлүг хүннерниң бирээзи болган. Дүүнгү кадарчы чаа ажылга ынчаар кирген.

Мастер атты чедип алган деп шынзылга алырга ажылдың мастери болу бергени ол эвес, ол түгле бедик мергежилдиң оруун айтып турары болур. Ындыг оруктуң Чомаа Чорбаевна эрткен. Сөөлгү ийи чылда ээлчегиниң мастери, улуртукчузу болуп ажылдап турза-даа, ажылдың дуржулгазынга үргүлчү өөренип, өске мастерлерниҥ, ылангыя Белчээ Чывыралдың ажылдап турарын сонуургап, санал-оналын, ӧрга-дуржулгазын солчуп, олар кандыг чаа-чаа түүлдер ажыглап, хлебтиҥ шынарын улам экижидер дээш, будүрүкчүлүг ажылдаар дээш, чүнү кылып турарын бо-ла хөөрешкенин көөр.

— Эки шынарлыг хлебти быжырып шыдаарымга ам бүзүреп болур силер—деп, ол чугаалап орар. Ынчалза-даа аңаа бедик аттестацияны ооң быжырган хлевин чигеннер шагда-ла берген.

Чамдыктар «хлеб быжырарында берге түү боор» дигилээр. Соглээри белен. Өг-бүлеге чиир хлебти бажында печкага быжырары-биле бүгү районнуң чурттакчыларының чиир хлевин пекарняга быжырары — аңы айтыглар.

Бедик мергежилди түгле кызымак ажыл, чаартыкчы чорук, тывынгыр угаан, хүн бүрүнүң өөредилгези бээр. Ону чедип ап шыдавас болза, кымдаа, кажан-даа бодунуң ажылының мастери болуп шыдавас. Бо бүгү Чомаа Чорбаевнаның аңынга бүрүнү-биле хамааржыр.

Дуржулгалыг хлеб быжырыкчызы ол буянныг ажылга сөөлгү чылларда беш кижини өөреткен. Олары ам түскай ажылдап турарлар. Ооң ээлчээнде ийи дузалакчы бар, оларны боду белеткен алган. Ээлчегде даалгазын доктаамал ажыр күүседип, бедик будүрүкчүлүг ажылының түнелиндеи ай планын база ооң-биле пекарняның будүрүлге даалгазын күүседиринге идигни берип келген.

Шалыпчы күш-ажыл хөйниитичи чорук-биле кажан-даа тудуш, ооң аңгыланмас. Чомаа Магывалдың ажыл-ижи, амыдыралы ону бадыткап турар. Идепкейлиг хөй-ниитичи, квартал комитединиҥ кежигүнү, бот-тывынгыр уран түүлдүң киржикчизи.

— Бистиң Чомаавыс сценага үнүп келгеш, ырлап, шүлүк чугаалап турда, артистерден дулак чок-ла—деп, ооң өөрү чугаалажып турар.

Элээди ургларның иези Чомаа Чорбаевна ургларын кижизидип, өстүрер хүлээлгезинбиле хөй-ниитинин ажылын кылыр чорукту билдилии-биле холбаштырып, хостуг үеним түгле бодунуң шынгыы доктаадып алган сагыш турар корум-чуруму-биле тып турар.

Бо биче сеткилдиг, чонунга эптиг-ээлдек, мурнакчы бөдүүн ажылчын бодунуң ындыг мөзү-шынары-биле коллективинге улуг хүндүткелди чедип алган. Ол дээш райпонуң коллективи Чомаа Чорбаевна Магывалды ажылчы чоннар депутаттарының Эрзин район Совединиҥ депутадынга кандидат кылдыр депшиткен. Аңаа көргүскен улуг бүзүреди Магывал төлептии-биле шынзыктырар деп чүвеге бичии-даа чигзиниг чок.

Бөгүнгү бөдүүн совет кижилерниҥ, ажыл-ишчилерниҥ салым-чаяаны ындыг.

...Эртен эрте пекарняның чанында түскай машиналар чыглып келгеш, чаа быжырган хлебти хереглекчилерге чедирер дээш, далаштыг хүлээп ап турарлар. Ээлчээн маңаан чолаачылар аразында оюн-баштак-биле хөөрежип:

— Бо хлебти Чинчилиг уруунун ээлчээниҥ быжырганы ылап ышкаш-тыр—дигилээр.

Удаткан чок ырак аалдарның малчыннары, хөвүнүн механизаторлары, бүгү эрзинчилер чаагай амданныг хлебти улуг күзел-биле чоогладырлар.

О. ИРГИТ.

Соңгулдага белеткел

РСФСР-ниҥ, Тыва АССР-ниҥ Дээди Советтериҥге болгаш чер-чер Советтериҥге соңгулдаларга белеткел Улуг-Хем районнуң Чааты көдээ Совединде бедик политиктиг көдурүүшкүнде чоруп турар. Соңгулда кампаниязының үезинде партийжи-политиктиг ажылды СЭКП-ниҥ XXIV съездизиниҥ төөгүлүг шиитпирлерин күүседир дээш чарыш-биле холбаалыг чорудуп келген.

Соңгулда кампаниязының харыысалгалыг үе-чадаларын депутаттарга кандидаттар депшидилгези, кандидаттарбиле соңгукчуларның ужуражыышкыннары доозулган. Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединиҥ, район Совединиҥ болгаш Чааты көдээ Советтиҥ депутаттарының кандидаттарынга Жданов аттыг совхозтуң мурнакчы кижилери депшиттирген. Чижээ, хойжу М. Борбак-кыс, саанчылар Д. Чамзы, В. Узун-оол, совхозтуң директору Д. Дүтүр-Сереп болгаш өскелер-даа бар.

Соңгулда участоктарында соңгукчуларның даңзызы астынган, агитаторлар хынаддаларны кылып, партияның XXIV съездизиниҥ шиитпирлерин, соңгулда талазы-биле материалдарны соңгукчуларга таныштырып турар. Партия организацияларының 38 агитаторун бригаладаларда, фермаларда, кадарчыларда хувааган.

Соңгулда участоктарын бадылаашкын бээринге дерип белеткээн. Харылзаанын чепсек-херекселдерн хынаттынган, соңгулда хүнүнде ажылдаар транспорттуң даңзызын кылып, ажыл-агыйларга хувааган.

Н. СҮНДҮЙ-ООЛ.

* * *

Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң Бора-Тайга салбырының механизатору Кожаал Шыырапович Монгуш 1959 чылда Балгазының механизация училищезин дооскаш трактористеп эгелээн. Ооң бээр-ле бодупун мергежилин улам бедидип, хөвү ажылдакчыларының мурнакчыларының одуруунга чоруп келген.

Мурнакчы механизатор эрткен чылын «СК-4» комбайнбиле 500 гектар черииҥ тараазын кескеш, гектар бүрүзүнден 18 центнер кызылтасты ажаан алган. Тоскуу беш чылдың баштайгы чылының часкы хову ажылынга база мурнакчы болган. Кожаал Шыырапович трактор-хову бригадазынга кыварчаар материалдар сөөртүп, хову ажылында тракторларны доктаамал ажылдаарын хандырган. Алдан-Маадыр салбырының механизаторлары, тараажылары тарылганы совхозта бир дугаарында дооскан. К. Монгуш ам комбайның хынап, септелгезин кылып турар. Чолаачылар курузунга өөренип тургаш, чолаачылаар эргени ол чедип алган.

Тракторист, комбайнер, чолаачы Кожаал Шыырапович Монгуш Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединиҥ соңгулда талазы-биле Бора-Тайганың № 62 соңгулда округундан Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединиҥ депутадынга кандидат. Мурнакчы механизаторувус улуг идегелге төлептиг.

Х. ОНДАР.

* * *

Очаа Канчыровна Доңгак Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозуунуң мурнакчы трактористериниҥ бирээзи. Колхозчу ажыл-ишчилер төлептиг кызыы Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединиҥ депутадынга кандидат кылдыр депшиткен. 1966 чылда трактористер курузун дооскаш, төрээн колхозунда ам дөрт чыл ажыг трактористеп турар. Ооң-биле кады курс дооскан кыстар З. Саая, А. Сарыглар, К. Анчымаа олар база мурнакчылар.

Партияның XXIV съездизиниҥ шиитпирлериҥе сорук кирген трактористер кыс тоскуу беш чылдың баштайгы чазында шык базырышкынынга 600 гектар черии ажылдап кылган, ам чайгы чер аңдарылгазында ажылдап турар. Чер аңдарарының эдилеҥ нормазын 115—125 хуу күүседип, трактористер ортузунда социалистиг чарыштың мурнакчыларының одуруунга чоруп турар. Очаа Канчыровна мурнакчы дуржулганы өөренип ап, эпөөрүнге дамчыдып берип турарын механизаторлар чугаалажып, мактап турарлар.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Кандидаттар соңгукчуларында

Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединиге соңгулда талазы-биле Чеховтуң № 16 соңгулда округундан депутаттың кандидады **Лидия Сергеевна Новикова** болгаш Кызыл хоорай Совединиҥ депутаттарынга бөлүк кандидаттар Кызылдың № 5 школазынга боттарының соңгукчулары-биле ужуражканнар.

Аңаа бистиң чуртувуста соңгулда системазының дугайында илеткелди эш Блинова кылган. Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединге депутаттың кандидады Л. С. Новикованың болгаш ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединге депутаттарның кандидаттары С. Х. Красный, З. Ф. Борисова, Е. Е. Золотухина, Б. П. Свиньов, В. И. Чирков оларның намдарларын болгаш ажыл-чорудулгазының дугайын чыылганнарга тодаргайы-биле депутаттарга кандидаттарның бүзүреттиргеннери чугаалааннар.

Депутаттарга кандидаттар-биле ужуражыышкын хуралынга киришкен соңгукчулар хоорайның Шевченко кудумчузун чазгайжыдарын, Каа-Хемни кежир паром тургузарын, Ада-чурттуң фронтуларынга өлген дайынчыларга тураскаалды тудуп тургузарын чагыг кылдыр чугаалап турганнар.

Депутаттарга кандидаттар оларны кандидаттар кылдыр депшиткен коллективтерге, организацияларга, ажылчы чоннарның ниити хуралдарынга өөрүп четтиргенин сеткилиниҥ ханызындан илередип, соңгукчуларның оларга көргүскен бедик идегелин бүзүредиҥ-биле күүседирин, соңгукчуларның берген чагыгларын күүседир дээш бүгү күжүн үндүрерин хүлээҥгеннер.

А. КӨШКЕНДЕЙ.

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛ-ИШ-БИЛЕ

Москвачыларның эгелекчи саналының үлегери-биле тоскуу беш чылдың бирги чылының планын хуусаа бетинде күүседир дээш, Кызылдың сайгарылга баазазы бодунуң хүлээлгелерин шалыпчы күш-ажыл-биле бадыткап турар. Майның планныг даалгазын 27 хүнүнде күүсеткеш, ай төнчүзүнге чедир ниити продукция будүрериниҥ планын 116,8 хуу күүсеткен. Ооң иштинде үлетпүр продукциязын сайгарар, тодаргайлаарга—188 муң рубль түңге далган болгаш холумак мал чемин будүрер тургаш, ону 215,8 муң рубльге күүсеткен. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү 117 хуу болган.

Будүрүлгениҥ иштинде социалистиг чарыштың мурнакчыларының одуруунда коммунистер чоруп, өскелерге үлегерин көргүзүп турар. Далган дээрбедээр мастер хоочун коммунист Александр Григорьевич Чащин ай планын 114 хуу күүсеткен. Бо дээрге онаалгадан артыкка 20 тонна далганны дээрбедээни ол. Мастерлер Владимир Козлов, Владимир Черных аңаа база деңнежип турар. Холумактыг мал чемнерин будүрүп турар Владимир биле Александр Шарафутдинов айлаштыр ай планын 129—134 хуу чедирген. Оларның ажылынга демниг дузаны сөөртүкчү Раиса Шикунова чедирип, бедик көргүзүглүг болуп үнген.

Хоорай Совединге депутаттың кандидады Анна Васильевна Егоркина дээрбедээн далганны бункерден алгаш, шоодайлаш, ону даараш, транспортёрга салып ажылдап кылып турар. Ооң ай планының күүселдези 108 хуу болган.

Е. ДЕРЕВЯГИНА,

баазаның план килдизиниҥ начальныги.

ШЫН ОРУКТУҢ ЭГЕЗИНДЕ

Коммунист дугайында чугаа

«Тыва кобальт» комбинаттың парткомунда будүрүлге черииҥ цехтеринде, участоктарында тергиин ажылдап турар коммунистериниҥ даңзызы болгаш көргүзүглери бар.

— Бистиң тергиин шилиндектеривис бо—деп, партком секретары Николай Егорович Ковохов чугаалаан, даңзыда фамилияларны дыңзыды номчуп ор: металлургия цегинде Земир Ямасыпов, монтажчылар бригадири Владимир Дратун, тудугда Михаил Сундуй, электростанцияда Виктор Ензак... Ынчаарга Виктор Ензактың дугайында каш сөстен немеп каайн—ол түгле эки будүрүлгечи эвес, а хөй-ниитиниҥ ажылынга база-ла идепкейлиг киржин турар. Ооң-биле ужуражыксаар болзунарза, кады барып болур бис, электростанцияже чоруур деп ор мен—дей-дир.

Ыш-бузу дүн-хүн чок буругайнып, будүрүлге черииҥ үзүк-соксаал чок ажылдаарын хандырып турар электростанцияга партком секретары-биле кады каш-ла минута болгаш чеде бердивис. Станцияның директору Николай Николаевич Чумаков цехтерже баарыбиле кабинединден үнүп орган черииҥе таварышкаш, кады базыттывыс.

Ажыл-ишти эки организастаанын арыг-шеверинден, бүгү-ле чүвениҥ эңме-секселлининден эскерип болур цехтерни кезип, инженер-техниктиг ажылдакчылар, ажылчынпар-биле чугаалажып чораан, котёл цегинге келдивис.

Кезек ажылчыннар бүс иидер херекселди чырык черде салып алган сүмелешкен тур.

— Дөө соңга талазында холунда дүлгүүр тудуп алган күдер эр Виктор ол-дур—деп, Николай Николаевич чугаалады.

Кызылдың № 2 ортумак школазынга өөренип турда-ла танышырым. Тыванын хоочун ужудукчуларының бирээзи Алексей Буянович Ензактын улуг оглу ол дээрзин билип кагдым.

Ээлчег дооступ, слесарьлар ол хүнгү даалгазын дөгерип турда келгенивис чаяан болган. Виктор Алексеевич хевин эде кеттинипкен, электростанциядан кады үнгеш, металлуртарның хоорайжыгажынче хап кирип келдивис. Ооң кадайы Нина Манчыковна базала электростанцияда ажылдап турар, ээлчегже үнериҥе белеткенип турган черииҥе келдивис.

— Кадай-биле ээлчээвис ынчаар таваржы бергенде бир неделя иштинде каржыны солчуп туруп бээр болгай бис—деп, ол баштактанды.

— Силерни баштай-ла башкылап эгелээн деп дыңнаан кижи мен. Канчап слесарьлап өөренип алганыңар ол?—деп, айтырдым.

— Ындыг чүве. 1960 чылда онгу классты дооскаш, өөренмейн барган мен. Таңдыда «Революциянын чалбыжы» колхозтуң Марачёвка фермазынга башкылаар дээш чеде бердим. Орта ээлээн ажылдадым. Тускай өөредилге чери дооскан башкы эвес мен, аныктар аразынга баргаш, аар үлетпүр тудуунга киришее чүл деп бодалга бо-ла алзы бээр апарган мен... Элээн үеде Таңдының ажыл-агыйларынга комсомол ажылынга киржип чораан, бо Хову-Аксынга келдим.

Хостуг кезээлерде чүнү кылыр боор. трактористер курузунга өөренип, ону доозуп алдым. Тудугга ажылдавышаанна слесарь херээн шиҥээдип кириптим. «Өөренип-ле турар, чедип алган мергежилиҥ ёзугаар ажылдавас кандыг аайлыг кижи сен» деп. эш-өөрүм-даа бо-ла айтыра бээр апарган. Шак ынчаар-ла бо электростанцияга келгеним ол ийин—деп, Виктор Ензак чугаалады.

Аныяк ажылчының электростанцияга келгени база бир онза үе-биле капсырлажы берген. Ынчан аңаа Хову-Аксынга чок дээн слесарь, «алдын холдугларның бирээзи» деп ат-шолалыг Дмитрий Борисович Клименков пенсияже үнериҥ өөлгү ийи чылын ажылдап турган. Аныяк эштиҥ аңаа өөреникчилеп кааны аае-кежиниҥ, алдар-аттың эгези болган. Бүгү назының слесарь херээҥе бараалгатканын, бодунга болгаш өөрүҥге канчаар-даа аажок негелделиг Дмитрий Клименков ажылга ынак аныяк оолду ёзулуг-ла слесарь кылып каарын шиитпирлээн.

Виктор Ензак башкызының удуртулгазы-биле түгле будуп чартык чыл дургузунда слесарьның дөртку болгаш бешки разрядтарын дужаагаш, дуржулгалыг, бедик мергежилдиг кижилерге дагзыр нарын ажылдарны кылыр, идегелдиг слесарьларның санныга кирген.

— Викторга эки дузалаңар, ону деткиңер. Ооң холдарыдаа уран-на. Билир-ле чүвеҥни, дуржулгамны аңаа дамчыдып каан эвес мен бе—деп, демги слесарь пенсияже үнүп тура цех начальныги Леонид Соколовка чугаалаан дижир.

Кырган мастериҥ бо сөстерин амыдырал бадыткаан. Виктор Ензак ам Хову-Аксында хүндүткелдиг кижилериҥ бирээзи, электростанцияда профзивилел комитединиҥ, комбинатта профкомиуң кежигүнү, ында бүт-бөмбүкчүлериниҥ болгаш баскетболчуларының организакчызы.

Аныяк коммунист чогум кандыг кижил дээрзин ооң чаңгыс черде ажылдап, чурттап турар өөрүнүн дараазында сөстери-биле кижиниҥ чугаалаксаазы кээр.

Парткомиуң инструктору Мира Беретарьның чугаалаалары болза: «Ажылы бөдүүндаа болза. ону канчаар-даа аажок хандыкшыл, сеткил-хапсыышкын-биле кылыр кижилер турар. Виктор ындыгларның бирээзи. Ол ынчангаш эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган. Ээ мергежилдиг слесарь болу берген. Биче сеткилдиг ажылчын, амыдыралдың улуг оруунуң эгезинде. Ол оруун шын эгелээн, эрхей».

— Виктор ышкаш кижилербиле кады ажылдаары дыка чиик. Ол ажылды кажан-даа соңгаарлатпас, бичии-даа чүвени чогаадыкчы ёзу-биле кылыр, бодунуң мергежилин доктаамал бедидип чоруур эш чүве. Ол бистиң коллективте техника талазы-биле шыырак билигзериниҥ бирээзи...—деп, бир цехте кады ажылдап турар эжи слесарь Иван Колесниковтуң чугаазы-ла чеп.

Коммунист Виктор Ензак бо чылын Томскиниҥ политехниктиг институдунуң энерго-механиктиг факультединиге бот-өөредилге-биле өөренип киреринн планнап алган. Бо хире чүткүдүг, амыдыралга ынак аныяк кижи күзээнии чедип алыр, сураанын тывар.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: слесарь, коммунист Виктор Алексеевич ЕНЗАК.

Авторлуң фотозу.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА БЫЖЫГ ЧЕМ-СУУРНУ ТУРГУЗАР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында). чем единицазын балансылаар арганы берип турар бедик белоктуг культура болур чочак-тараа ону каротин-биле элбекшидип турарын дуржулга көргүскен. Чочак-тарааны ажаап алырын, ол ажылга хереқтиг техниканы болгаш кижилерни тускайлаар арга бар турда тараа кезидезиниң мурнунда чорудуп, силостаарының ажыктыы билдингир болгай. Чочак-тарааны арыг бодунда, сула, вика болгаш тарымал тоорук холуксаа-биле силостап болур.

Ажыл-агыйларның тускай артемингилери болгаш удуртукчулары бо культураны тарып өстүреринге улуг кичээнгейни салза чогуур. Чочак-тарааны бистиң республиканың бүгү колхозтарынга болгаш совхозтарынга тарып болур. Сула азы арбай холуштур чажып тарыяры дээре. Ону чүгле силоска эвес, харын база сиген кыдыр ажыглап болур, а ооң тараа холуксаазы хөй белокту берип турар, ынчангаш малдың чем-суурун быжыглаарынга ол дыка чугула. Республиканың барык колхоз болгаш совхоз бүрүзүнде тулаалыг болгаш чадаң үнүштер үнген участок чердер бар. Чамдык черлерде ол участоктарны шиңгээдип ажыглалга киирерине улуг бергелер чок, а ол хемчеглер малдың чем курлавырларын элээн хире-чергези-биле немээр арганы берип турар.

Фермалар чанында культурлуг одарларны тургузар дээш шиитпирлиг ажылдаар херек. Бо хереқтиң талазы-биле бисте ажыл эгээртинмес деп чугаалап болур, ол чокта мал чеминиң айыткан балансызын хандырып шыдавас бис. Чамдык ажыл-агыйлар мал чемнеринiң участоктарын экижидер, мал чемнериниң четпес санын долдурар талазы-биле хемчеглерни ап турар. Эрткен чылын Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» болгаш «Ленинчи орук», Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозтарынга, «Межегей», «Найырал», «Элегес», «Россия», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарга культура-техниктиг ажылдарны 10 муң гектар шөлге чоруткан. Бо чылда безин «Саян» совхоз 180 гектар, «Өөк» совхоз 380 гектар шөлдүң дөңгелчиктерин болгаш чадаң үнүштерин арыглаан, Мөңгүн-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозу хөй чылдыг сигеннер тарыяр 120 гектар чаа черниң чадаң үнүштерин аштап арыглаан. Республикада 7 муң гектар ажыг сиген шөлүн суггарып турар. «УТКА 25 чылы», «Элегес», «Бурунгаар» совхозтар болгаш өскелер-даа бо ажылды багай эвес чорудуп турар.

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары мал чемнериниң дугайында сагыш салып турар. Бо чылын мал чеми культураларның тарылга шөлүн 500 гектарга көвүдеткен. Бо культураларның шөлүн эки белеткеп, 180 тонна минералдыг чемиштидилгелерни төккен, сиген кезер шөлдерни суггарып, чадаң үнүштерин аштап арыглап турар. Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозу болгаш «Алдан-Маадыр» совхозу мал чемнерин белеткээрин көвүдедир талазы-биле эгелекчилер болган.

Ынчалза-даа бо хемчеглер ам-даа массалыг эвес бооп турар. Республиканың хөй колхозтары болгаш совхозтары техниканың болгаш өске-даа материалдыг курлавырларның чедишпезинге чылдак хап-алгаш, айыткан ажылдарны чорутпайн турар. Бо чылдакта кандыг-даа барымдаа чок.

Мал чемнериниң шынарын бедидериниң айтырыынга онзалап доктаары күзенчигдир. Республиканың чамдык колхозтарында болгаш совхозтарында ажыл-хереқтиң бо талазынче дыка кошкак кичээнгей салып турар. «Саны-ла бар болза» ол-ла ыйнаан дээр принцип-биле ажылдап тураалар. Ындыг принцип шын эвес болгаш ажыл-агыйларга хораны чедирип турар, ооң түңнелинде хөй санныг продукцияны чедир албайн турары ол.

Сиген кезип, белеткээри мал чеми белеткээринге эң кол болгаш депшилгелиг арга болур. Сигенни кезип белеткээринге агаар-бойдустуң байдалы эң таарымчалыг турда безин чемгир бүдүмелдерниң 30—35 хуузу чидер, а силостуң шынары бүрүнү-биле эки болбас деп чүве билдиңгир болгай. Хөй чылдарда үнер чаш сигенден кылган 1 килограмм мал чеминде 0,4 хуу чемгир чүүл, 50—65 грамм протеин, 40 ажыг миллиграмм каротин бар.

Мал чеминге кырлыг-караны белеткээри чугула болганда ону тарып турар ажыл-агый бүрүзү бо чылдан эгелээш ол чемгир болгаш витаминниг мал чемин колдадыр белеткээрин чугулага алыр ужурлуг.

Сигенден витаминниг далганы кылырының ийи агрегадын республикада шагда-ла эккелген. «УТКА 25 чылы» болгаш «Элегес» совхозтарда ол агрегаттарның анаа-ла ажыглал чок чыткылаары харааданчыг. А ол машиналар дээрге чаш малга хөй витамин-белоктуг чемни белеткээриниң эң таарымчалыг түүлү болгай. Ынчангаш оларны бо чылдан эгелеп ажыглалче киирери чугула.

Боду үнген, эң ылаңгыя тарыыр сигеннерни вентиляция аргазы-биле кургадып, белеткээрге чемгир чоруу болгаш витаминнери хөй кадагалаттынар. Ол арганы ажыл-агый бүрүзүнге ажыглап болур. Ол ышкаш силосту оваалап салыр арганы ажыглаарын соксадыр херек. Ол арга-биле кылган силостуң чемиштиг шынары 30 ажыг хуу кудулаар болгаш мал чивес болур.

Мал чеминиң баазазын быжыглаар талазы-биле хемчегларде ханаларын кажаалаан оңгарларны тударын база айтып турар. Партия райкомнары болгаш райкүүскомнар ол чугула хереқти боттарының контролюнга алыр ужурлуг.

Оон аңгыда мал фермазы бүрүзүнге чем белеткээр цехти тургузарының сорулгазы база салдынган. Бо талазы-биле эки дуржулга бисте бар. Эрткен кыжын Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозка мал чемин эки белеткеп, кылып турган. Ол ышкаш цехти көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында кылып турар. Ол станцияда мал чемин концентрастаарының цеги база ажылдап турар. Үстүнде айыттынган цехтерни тудуп тургузарының таарымчалыг үезин халаска эрттирбези чугула бооп турар. Ынчангаш анаа таарымчалыг чайгы үени долузу-биле ажыглап, бо айтырыг талазы-биле хемчеглерниң күүселдезин долузу-биле хандырар херек.

Мал чеминиң тускай звеноларның болгаш бригадаларның күжү-биле боттандырып чорудары чугула. Ынчангаш оларны колхоз, совхоз бүрүзүнге тургузар херек. Ындыг звенолар болгаш бригадалар доктаамал ажылдазын дээш оларның бригадирлерин партияның районнар комитеттериниң бюрозунуң номенклатуразынга алыр ужурлуг. Олар чылдың кайы-даа үезинде ажылдыг турар болгаш амгы мындыг үеде сиген шөлдерин арыглап аштаар, дериг-херекселдерни болгаш техниканы белеткеп кылыр ужурлуг. Ол ышкаш мал чеми белеткээринде ажылдап турарларга шаңнал-макталдарның хевирлериниң системазын ыяк бодап таарыштырары чугула.

Бо чылдың агаар-бойдузуның байдалы багай, өл-шык эвээш дүжүп турар болганда чайгаар үнген болгаш тарымал-даа сигеннериң байдалы эки эвес бооп турар. Ооң ужурундан мал чемин белеткээринге улуг бергелер тургустунуп кээп болур. Ынчангаш чогуур хемчеглерни баш удур алыры чугула. Хамыктың мурнунда мал чеми культураларның шөлүн эки суггарар, оларны немештир тарыыр ужурлуг. Ол ышкаш кукурузаны болгаш картофельди тарып олуртуун черле озалдадып болбас. Бай-Тайга, Овүр, Чөөн-Хемчик, Таңды болгаш Каа-Хем районнарда болгаш Кызыл хооркүүскомунда ажыл-агыйларда бо талазы-биле ажыл багай чорун турар.

Дыка хөй колхозтарда болгаш совхозтарда, эң ылаңгыя республиканың төп районнарында дыка хөй мал чеми — саваң, силос болгаш концентраттар арткан. Оларны камгалап кадагалаары чугула бооп келген. Ынчангаш саванны өрттедип, узуткаар чорукту черле болдуруп болбас. Ол үрелбезин дээш тырып шарыыр, аргалыг-ла болза шөлдерге сараттап, бөлер херек. Бо талазы-биле ажыл-амдызында Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Таңды районнарында шүшпеңг чоруп турар.

Парткомнар, партия райкомнарының бюролары, көдээ болгаш район Советтериниң күүскомнары мал чемин белеткээрин хүн бүрү удуртур ужурлуг.

Бо чылдың баштайгы чартыы төнеринге чедир ай четпес үе арткан. Ынчанмыже республиканың хөй-хөй колхозтары болгаш совхозтары мал продуктуларын күрүнеге садарының чартык чыл планын амдаа күүсетпээн бооп турар. Ынчангаш ээт, сүт болгаш дүк садар талазы-биле планнарны ажыл-агыйлар үгле долдур эвес, харын-даа ажыр күүседирин хандырар ужурлуг. Сүт-бараан фермаларының ажылын, мал семиртилгезин болгаш мал чемнериниң белеткелин хүн бүрүнүң контролюнга алыры эргежок чугула.

Мал болгаш чер ажылының продуктуларын белеткеп, бүдүрериниң талазы-биле планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседири, ниитинин малын четчир санныг чемнер-биле хандырары бистиң республиканың көдээ ажыл-ишчилериниң алдарлыг хереэ бооп турар. Ооң-биле партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга олар боттарының үлүүн киирерлер.

Бо чылдың агаар-бойдузуның ээвээш дүжүп турар болганда чайгаар үнген болгаш тарымал-даа сигеннериң байдалы эки эвес бооп турар. Ооң ужурундан мал чемин белеткээринге улуг бергелер тургустунуп кээп болур. Ынчангаш чогуур хемчеглерни баш удур алыры чугула. Хамыктың мурнунда мал чеми культураларның шөлүн эки суггарар, оларны немештир тарыыр ужурлуг. Ол ышкаш кукурузаны болгаш картофельди тарып олуртуун черле озалдадып болбас. Бай-Тайга, Овүр, Чөөн-Хемчик, Таңды болгаш Каа-Хем районнарда болгаш Кызыл хооркүүскомунда ажыл-агыйларда бо талазы-биле ажыл багай чорун турар.

Дыка хөй колхозтарда болгаш совхозтарда, эң ылаңгыя республиканың төп районнарында дыка хөй мал чеми — саваң, силос болгаш концентраттар арткан. Оларны камгалап кадагалаары чугула бооп келген. Ынчангаш саванны өрттедип, узуткаар чорукту черле болдуруп болбас. Ол үрелбезин дээш тырып шарыыр, аргалыг-ла болза шөлдерге сараттап, бөлер херек. Бо талазы-биле ажыл-амдызында Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Таңды районнарында шүшпеңг чоруп турар.

Парткомнар, партия райкомнарының бюролары, көдээ болгаш район Советтериниң күүскомнары мал чемин белеткээрин хүн бүрү удуртур ужурлуг.

Бо чылдың баштайгы чартыы төнеринге чедир ай четпес үе арткан. Ынчанмыже республиканың хөй-хөй колхозтары болгаш совхозтары мал продуктуларын күрүнеге садарының чартык чыл планын амдаа күүсетпээн бооп турар. Ынчангаш ээт, сүт болгаш дүк садар талазы-биле планнарны ажыл-агыйлар үгле долдур эвес, харын-даа ажыр күүседирин хандырар ужурлуг. Сүт-бараан фермаларының ажылын, мал семиртилгезин болгаш мал чемнериниң белеткелин хүн бүрүнүң контролюнга алыры эргежок чугула.

Мал болгаш чер ажылының продуктуларын белеткеп, бүдүрериниң талазы-биле планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседири, ниитинин малын четчир санныг чемнер-биле хандырары бистиң республиканың көдээ ажыл-ишчилериниң алдарлыг хереэ бооп турар. Ооң-биле партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга олар боттарының үлүүн киирерлер.

АЖЫЛ-ИЖИ-БИЛЕ АЛДАРЖААННАР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында). дег аас-кежик турар бе? Ол бүгүнү эргилдир бодап кээрге, ам-даа ооң чүрээ дыңзыды соп. чоргааралдың сеткили хереқчүректи долуп кээр.

Баян-Талага суму даргалап, колхоз тургузар дээш бүдүүлүк, хуу өнчүзүрек чоруи-биле идепкейлиг демисежип, боду хуузунда түр алдагдалдарга-даа таваржып чораан. Ол дугайын бодунуң 70 харлаарының бүдүүзүнде база катап эргилдир бодап, ыңай-бээр аалдар аразынга аъттыг, машиналыг чоруп тура сактып чораан. «Эки-даа, багай-даа чүүлдер тургулаандыр ийин. Ынчалза-даа бодум таламдан ам кээп ыядып, арның кызын келги дег багай чүве кылбаан мен. Харын ынчангаш чонум-өөрүм аразынга эктим бедик, хөрээм делгем чурттап чоруурум бо ыйнаан» деп бодалын үзе кирип, кылыр, чедип алыр дээн үүлезин бүдүрүп чоруптар.

1955 чылдан бээр ол үргүлчү хойжулап келген. Чөөн-Хемчикте «Октябрь 30 чылы» колхозтуң малын малдап, чыдын чытпайн, олут орбайн ажылдап келген.

Ажыл-үүлени чиик-кашпагай, кежээ-шалып кижи Ыйма Чаш-ооловна кылышпаан болза, чүвениң аяны база бир янзы турары чадавас деп, ооң чугаазы черле уттундурбас.

Кадарчының чымыжы кайы хирел дээрзин тайылбырлаваска-ла билдингир. Оът-сигенни, одар-белчиирни, кажаа-хорааны таарыштырып, чаш малды ажаап-тежээри берге ажыл. Опутпай, чалгаа, салгаа кижилер эки түңнелди чедип ап шыдавас. Ниитиниң малын өстүрүп-мандыдарынга онза шылгарааны дээш Ооржак Чываажыкович Лопсаңчап 1959 чылда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болган. Оон дугайында ном-дептерлер, кино-чуруктар-даа эңмежок.

Назы-хар улгаткаш, пенсиялай бергеш, Кызылга чурттаары-биле өскен-төрээн черинден олар чорупканнар. «Тиилелге» совхозта аарыг төрелиң каракпас келгеш, эш-өөрнүң бригадирлеп көр дээн саналын хүлээп апкан. Ам оон бригадазында 9 кодан бар. Кыштаглар Шамбалыг талада, чайлаг—суг чоогу Оңгача, Божа-Судак, Кара-Чыраа ынчаар.

Дуржулгалыг хойжунуң караа чедер, четпес чүүлдерни дораан-на эскерип каар. Эрткен кыш хүр болган. Сигенширбиш четчир. Бригада чаш хураган камгалап алыр хүлээлгезин ам безин ажыр күүседипкен: 3231 хөй төрээн, хураганы 3300. Совхозта тарып боозадыгланы организастааны эки. Эрте төрээн хураганнар ам улуг детпелер болган, семдер дуктуг. Хойнуң деңгилдези база шыырак, ынчангаш дүк планын ажыр күүседип болур.

— Хемчикте дег коданнар аразы чоок эвес, мал-маган одары делгем мындыг черге, хойну семиртири таарымчалыг-дыр. Тараалаң совхоз болганындан мал чеминге база магалыг-дыр ийин. Харын хойжулар эгээртинмес чемсуурга чаңчыгып калган хевирлиг, арай нам чогу кончуг-дур—деп, чаа ажылының дугайын малчын хөөреди.

Чедериң ховуларынга мал өстүрениң чаңгыс-ла берге чүвези—суг чедишпези. Ылаңгыя бо кааң чылда дыка берге. Совхоз дирекциязынга тургузуп турар айтырыым — суг-биле хандырылганы улам экижидери. Суг сөөртүрлер үзүк чок чоруп-ла турар-дыр ийин. Ынчалза-даа аалдар аразы ырак болганындан бир коданга негелдеге четчир сугну хары угда чедирери берге-дир. Кудук казар дугайын дарый өөренип көрзе эки—деп, сагыжын өйүп чоруур айтырыын чугаалап орда, ооң кызымак-соруккурун кижи кайгаар.

— Маадыр-даа шыңгыы бригадир-дир. Харыысалганы каяа-даа көдүрери чугула дээрзин бо-ла чугаалай берген турар. Бистиң бригаданың хоюн кыргыыр черни тускайлап, ону Оңгачада дериттирди. Мурнунда куду бригада-биле холуй кыргыыр улус бис. Ам үре-түңнел черле бедиир боор бө. Чоокта чаа бир хуралга кодан чоогунга көк-сула, чымчак сигенден тарып, малга белеткезе чүл, өске черлерде ону калбаа-биле ажыглап турар-дыр деп, саналдады. Оозун база амыдыралга боттандырар боор бө — деп, хөөчүн хойжу, бригаданың кежигүнү Куулар Дажы-Серен бригадир дугайында эки-ле чугаалаан чүве.

...Ханада хоода кызыл дептержигеш бар. Ында В. И. Ленинниң хевирин сиилбээн, «1870—1970» деп саннар бижээн. Ону камныы кончуг ужулгаш, меңээ көргүстү. Пролетариаттың улуг баштыңчызының 100 чыл оюнуң байырлалының киржикчилеринге берип турган эрттирилге бижик. О. Ч. Лопсаңчап ол улуг хуралга киржир аас-кежиктиг болган. Амыдыралга уттундурбас ол болуушкунну бирден бирээ чокка хөөреп бээрге, ол солун чугааны та чеже кижи сонуургап, дыңнаан чүве.

— Аас-кежиктиг кыргыннар-дыр бис. Ажы-төлдүг, эш-өөрлүг, хүндүлүг ажылдыг-дыр бис. Бо бүгүнү бисне Коммунистиг партия берген. Оон еске чүнү чугаалаар боор—деп, сеткил-сагыжының ханызындан ол чугаалаарга, аңаа чүнү немээр боор. Билдингир ышнажыл.

М. ДҮЛҮШ.

«Интернационал» чүс харлаан

ПАРИЖ. (СЭТА). Бүгү үелерниң болгаш улустарның өндүр-чаагай пролетаржы гимнизин тургускан хүнүнден бээр 100 чылы июнь 3-те болган.

Парижте Монмартура кварталда Мирра дээр кудумчужугаш бар. Париж Коммуназының сөөлгү баррикадаларының киржикчизи, кайгамчык француз шүлүкчү Эжен Потье ол кудумчуда 78 дугаарлыг эрги бажыңга чажыт байдалга чурттап турган. Француз пролетариаттың көдүрүүшкүнү бастырган, Коммунага удур дайзын өлүрүкчү Тьеррниң солдатчыгаштары Парижтиң кудумчуларынга хөглеп турган.

Ол халаптыг хүннерде Эжен Потье «Интернационалдың» сөстерин бижээн.

Эжен Потьениң мөчээн соонда бир чыл болганда 1888 чылда Лилльдиң ажылчыны Пьер Дегейтер «Революстуг ырлар» деп чыындыдан «Интернационал» ырның бижимелин тып алган. Үш хонганда Пьер Дегейтер ырның аялгазын чогаатkан. 1888 чылдың июльда Лилльге солун ажылчынларының профэвилелиниң байырлалынга «Интернационалды» эң-не баштай ырлап күүсеткен.

1930 чылдың сентябрьда Копенгагенге эрткен делегей конгрезинге ук ырны бүгү чурттарның ажылчы чоннарының пролетаржы гимнизи кылдыр чарлаан.

Пролетаржы гимнини чогаатканының бо юбилейинге холбаштыр «Эдитер Франсэ рэюни» деп француз депшилгелиг ном үндүрер чер Эжен Потьениң «Интернационал» деп брошюразын беш дылга — француз, орус, немец, англи болгаш испан дылдарга парлап үндүрген.

Тайбың болгаш социал депшилге дээш Индияда чыскаалдар

ДЕЛИ. СЭТА-ның корреспондентизи В. Матяштың дамчытканы:

Күш-ажылчы Индия ажылчы чоннарның амыдыралчы эргелери болгаш эрге-ажыктары дээш, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселдиң хүнүн демдеглеп эртирген. Индияның Коммунистиг партиязының кыйгырыын өзугаар муң-муң ажылчынар, албан-хаакчылар, чурттун интеллигенциязының болгаш массалыг демократтыг организацияларының төлээлекчилери демократия болгаш депшилге күштериниң типлелгези дээш, боттуг чаартылгаларны чорудар дээш, тайбыңның болгаш каяа-даа каттышпастың индий даштыкы политиказын быжыглаар дээш демиселдиң лозуңнары-биле Делиниң, Калькуттаның, Мадрастың, Бомбейниң болгаш республиканың өске-даа улуг үлетпүр төптеринiң кудумчуларынче үнген.

Делиге ажылчы чоннарның хөй кижи киржикчилиг митингизи болган. Ооң дараазында чыскаалчыларның колонналары чурттуң премьер-министриниң резиденциязынче углаап чорупкан. Чыскаалчылар «Индияның национал чаңгыс эвин быжыглаар», «Черни — чер чоктарга», «Ажылды —ажыл чоктарга», «Даштыкы банкыларны, нефть компанияларын болгаш плантацияларны национализастаар», «Социалистиг чурттар-биле харылзааларны быжыглаар» деп бижимелдиг транспарантыларны тудуп алгаш чоруп турган.

Индий чазактың баштыңнага чыскаалдың киржикчилериниң дамчыдып берген бижиинде хамаарышпас Индияның улузунуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүүшкен демократтыг реформаларны амыдыралга боттандырарын негээн.

Делегейниң хөй-ниитизи эрткен чылдың сентябрьда Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазаанының киирген чаа тайбың инициативазынга чылыы-биле байыр чедирип, ол саналдар вьетнам айтырыын тайбың таарыштыр шиитпирлээринге угаазылалдыг үндезин болур деп санаан.

Совет Эвилели Вьетнамның болгаш Индий-Кыдаттың өскедаа чурттарының маадырлыг улустарының чөптүг хереэниң идепкейлиг талалакчызы болуп келген, болуп турар болгаш болур-даа. СЭКП-ниң XXIV съездизи демисежип турар Вьетнам, Лаос болгаш Камбоджа-биле бүгү совет кижилернин бузулбас найыралының, дайынчы эп-сеткил катыштырылгазының дугайын медеглеп, оларның шынныг хереэ тиилээр дээрзинге быжыг бүзүрелин илергейлээн.

В. ХАРЬКОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Өвүрүнүң ажыл-ишчилеринде

ЧИҢГЕ-ДӨРГҮНДЕ ААЛ

Чылдың дөрт эргилдезиниң бирээзи—чайның магалыг үези келгени бо. Кайнаар-даа көөрге көк-чайт, оът-сиген хөлбеңнээп, арга-арыг болгаш хову-шөлдер ногаараарган. Сайгырак ышкаш сыгырланчак баалыктарны эртпишаан, машинавыс дөвүнчүктү өрү чүткүдүп олур. Элээн каш километр эрткенивис соонда, бирле малчын аалдың коданында чоокшулап келдивис.

— Сураглап чораанывыс хойжунуң аалы бо-дур—деп, «Торгалыг» совхозтуң салбыр эргелекчизи Тумат Лопсаңович Дамбажык биске тайылбырлады. Ажыл-иштиң кидин түүк үезинде аңаа келген болдувус. Амыр-менди солушканывыс соонда, дуржулгалыг хойжу Т. Ч. Осур-оол бодунуң ажылын биске допчу таныштыды.

— Чайлагже көжүп, мал семиртилгезинче шилчиир мурнунда, бо чылын төрүттүнген эр хураганнарны акталадыр каактар дээш ам ийи хүн үргүлчүлеп келдивис. Изиг дүшпээнде, ымыраа сээк чокта чазадыр каактарга эки чүве—деп, Тумат Чамзыевич, биске бүзүредип чугаалады.

Ак халаттыг шоваалаң кыс хураганнарны бичии-даа саадал чокка шуудуп-ла тур. Эң сөөлгү хураганны аткалап салыпкан соонда, ол уруг-биле хөөрежип, ажылының байдалын сонуургадывыс.

— Кызылда көдээ ажылагый техникумун 1967 чылда доосказ, бо совхозтуң төп салбырында мал эмнеп тур мен—деп чугаалаан, бодун Тоня Кыргыс дээрзин аныяк эмчи таныштырды.

Акталаан хураганнарның байдалын сонуургаан бистиң айтырыывыска А. Кыргыс база чедингир тайылбырны берген. Ол кодандан ийи хүн 180 хураганны чазаан, чаңгыс-даа хорамча болбаан, шупту чиик байдалдыг эрткен.

Дүштеки чапсар. Өгнүң хереэжен ээзи Тумат Хапылановна Сүдең коданга ажылдап турган кижилерни чемпенирinче чалап эгеледи. Эптиг үени халас эрттирбес соруглгабиле малчын Осур-оолдуң ажыл амыдыралга холбашкан чугаазын сонуурган олур мен.

Ам удавас Чаңгыс-Терекче чазаг солуп көжер, хой кыргылдазы доостурга чайлаглаар. Чайгы, күскү семиртилгени билдилиг организаставышаан, кышкы одарны чөп ажыглап турарындан малчының кодан хою чыл бүрү хүр кыштаглап, чаш төлү менди болуп турар.

Эрткен чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 101 хураганны, хой бүрүзүиден 2500 грамм ажыг дүктү алган. А бо чылын төрүүр чүс башка онааштыр 110 хураганны доруктуруп өстүрер, хойдан-на 2800 грамм дүктү кыргыш алыр хүлээлгезин Тумат Чамзыевич чедишкинниг күүседиринге бүзүрелдиг ажылдап турар.

— Малга херек дус, кужур, чарба, хоолулуг өске-даа чемнерни совхоз хандырып турар, ынчалзажок боттарывыс база малга магадыладыр чемни белеткеп ап турар бис—деп, эш Осур-оол тайылбырлаан, эрткен чылгы 15 тонна сигенинiң кезии ам-даа артканын ол көргүстү.

Хөй чылда малга үре-түңнелдиг ажылдааны дээш совхозтуң дирекциязы, партком болгаш ажылчын комитеди Т. Ч. Осур-оолду каап удаа мактал-шаңналга киирип келген, ол Шушенскоеге база чораан. Сескиден беш чылда чедиишкиннери дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну ону Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаан. Хоочун коммунист аңаа улам сорук киргең, эрестиг ажылдап турар.

Н. ТАМДЫН.

МАЛЧЫННЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң хойжузу Ооржак Доскаарович Чирик ажылынга кызымак, дуржулгалыг малчыннарның бирээзи бооп турар. Малдаан хоюнуң одар-белчиирин план өзүгаар ажыглап, оъттуг черлерни чылдың үе-үелеринге таарыштыр солуп турар. Одарладырындан аңгыда, хойларын ылаңгыя олдаашкын үезинде немелде чемнер-биле хандырар дээш, чайын сигенки кезип, кыштаанга чедирип ап турар. Ооң турлагларында хой чылгаар дус курлавыры кеззэде турар.

Ооржак Чирик малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле чыл бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап келген. Бо чылын час эрте згелезе-даа, агаар-бойдустуң байдалы кадыг бооп, үргүлчү-ле когурумнап, сооп турзажок, ол бодунуң коданында төрүүр чүс чеден хире хоюнуң хураганын чаңгыс-даа чидириг чокка дорuктур өстүрүп алган.

Дүк кыргылдазы хойжунуң ажылының чугула көргүзүглериниң бирээзи деп чүвени барымдаалааш, малчын ол чугула кампанияга эки белеткенип турар. Одарга хараганнарга чулбарланган дүктү ол чыып, савалап ап турар. Мал ажылынга кызымак Ооржак Чирик бодунуң дуржулгазын аныяк малчыннарга тайылбырлап берип, ооң-биле кады өске малчыннарның эки үлегерин боду база ажыглап турар.

О. ДАМБЫЙ.

Мурнуу Вьетнам Республиканың ийи чыл оюнга

ТИИЛЕЛГЕ ДЭЭШ ИЗИГ КҮЗЕЛ-СОРУК

Мурнуу Вьетнам Республика бодунуң догуннаашкынының ийи чыл оюн демдеглеп турар. Мурнуу Вьетнам Республиканың тургустунганын чарлааны демисежип турар вьетнам улустуң чугула тиилелгези болган. 1969 чылдың июнь эгезинде улус төлээлекчилериниң конгрезинге бүгү вьетнам черден чыылган төлээлекчилер Мурнуу Вьетнам Республиканы болгаш ооң Революстуг түр чазаанын тургускан дугайын байырлалдыг байдалга чарлаан. Ол болза Мурнуу Вьетнамда национал-хосталгалыг шимчээшкинниң хөгжүлдезинде чаа үени демдеглээн ёзулуг-ла төөгүлүг болуушкун болган.

Оон бээр эрткен ийи чыл бодунуң төрээн чуртунуң хамаарышпас чоруу дээш, америк интервентилерден болгаш саттыныкчы сайгон ёзу-чурумдан ону хостаар дээш, бодунуң черииң ээзи болур эргези дээш демиселге хосталганың Национал фронтузунуң болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазаанының удуртулгазы-биле мурнуу-вьетнам улустуң улуг чедиишкиннери-биле демдеглеттинген.

Ам АКШ-тың Индий-Кыдатта агрессчи угланыышкынының үндезини болза «азийжилерни бот-боттарын өлүрүштүрер» дээр араатанзыг принциптиг «вьетнамчыдылга» политиказы болу берген. Интервентилер болгаш оларның чалчаларының «вьетнамчыдылга» политиказын боттандырарын көдээ черге «оожургадырының» болгаш хоорайларга «таарыштыр каттыштырарының» планнары дээр чүвезинге чагдынып алгаш, Мурнуу Вьетнамның чонунга улус шаажылал хемчеглерин күштелдиреринге боттарының үлүүн киирерлер.

Ам улусчу революстуг комитеттер 44 можуда, алды хоорайда, 182 округта болгаш 1.500 ажыг көдээ суурда тургустунган. Эрткен ийи чыл дургузунда улусчу-революстуг эрге-чагырганың органнары экономиканы, чырыдыышкынны, культураны, кадык камгалалын хөгжүдер талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ажылды кылган. Хосталган хөй районнарда уругларның 90-дан 100 чедир хуузу школаларда өөренип, оларның саны соксаал чокка көвүдеп турар. Үездилерниң хөй нуруузунда боттарының госпитальдары азы эмнелгелери бар, эмчилерни болгаш медицинаның өскедаа ажылдакчыларын белеткээрин шуудаткан, ол чорук чоннуң медицина хандырылгазын элээн экижидер арганы берген.

Эрткен ийи чыл дургузунда мурнуу-вьетнам патриоттарның барык 200 делегациязы азы-бүрү чурттарга барып, тайбың талалакчыларының делегей, регионал, национал съездилериниге болгаш конференцияларына киришкен.

Америк хой-ниитиниң эң калбак кезектери АКШ-тың Индий-Кыдатта агрессиязын доп-дораан соксадыры дээш демисежип турар.

ЧУРУКТА: «Пелер — тайбың дээш» деп ниитилелдиң Нью-Йоркка организастаазыны дайынга удур массалыг чыскаалы. Плакаттарда: «Индий-Кыдатта дайынны соксадыр!», «Индий-Кыдаттан шериглерни 1971 чылда шуптузуун үндүрер!», «Акшаны—дайынга эвес, а школаларга чарыгдаар херек!»—деп, бижип каан.

Г. ЗИБОРОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

СИЛЕРНИ МАНАП ТУР БИС, ӨҢНҮКТЕР!

Июньнүң 15-тен 24-ке чедир моол культураның Хүннерин бистиң чуртка эрттирер.

Ол болуушкунның дугайында ССРЭ-ниң культура министриниң оралакчызы В. И. ПОПОВ мынчаар чугаалаан:

— Акы-дүңма чурттарның Хүннериниң ССРЭ-ге эртип турары бисте шуут-ла чаңчыл болу берген. Болгариядан, ГДР-ден, Польшадан, Румыниядан, Чехословакиядан аалчыларны совет кижилер чылыы-биле хүлээп ап турганнар. Ам эзлчег —бистиң чаагай сеткилдиг кожавыс—Моолда келген. Моол өңнүктерниң уран түүлү-биле бис ам бир-ле дугаар бо хире калбак танышып турарывыс ол боор. МАР-ның ССРЭ-ге культуразының хүннерин Моолга Улусчу революцияның 50 чыл болур оюнга холбаштырган.

Акы-дүңма чурттан биске чогаалчылар, артистер, чурукчулар, композиторлар, кинематографистер четкилеп келир. Моол артистерниң концерттери түгле Москва биле Ленинградка эвес, харын Вильнюсна, Фрунзеге, Душанбеге, Ашхабадка, өскө-даа хоорайларга база болгулаар. Улусчу революцияның 50 чылдарының дургузунда МАР-ның ажылчы чоннарының чедишкиннерин бүгү талазы-биле көргүзери көрдүнген. Акы-дүңма чурттүң чурулга уран түүлүнүң, архитектуразының, номнарының делгелгелерин ажыктылаар. «Совет чурукчулар Моол дугайында» деп делгелгени база белеткеп турар.

Бурят АССР-ниң артистери моол шиичилерниң шиилерин чонга көргүзери-биле белеткээннер. «Акы-дүңмалышкы ёзу» деп номну белетизээн авторлар коллективи-биле номчукчуларның ужуражыышкыннары болгулаар. МАР-ның болгаш ССРЭ-ниң чогаалчылар эвилелдериниң шиитпирин ёзугаар ол номну үндүрүп турар. Моолдуң Улусчу революцияның 50 чыл оюнга уткуштур Улан-Баторга болгаш Москвага ол ном парлаттынып үнер. Совет болгаш моол революцияларның хоочун кижилери, бүдүрүлгениң мурнакчылары, чогаалчылар, шүлүкчүлер, эртемденнер, төвгүчүлер—шуптузу 120 ажыг кижи ол номну чогаадырынга киришкен.

Чурттуң экраннарынга моол фильмнерниң фестивалы эрткилээр. «Кылаң суглуг Тамир», «Түңү», «Эртен», «Баштайгы базым» деп фильмнерни көрүкчүлер көөрлер.

(«ПРАВДА» СОЛУНДАН).

МООЛ КУЛЬТУРА ХҮННЕРИНГЕ

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

кайда баарыл?

ИЮНЬ 5-ТЕ хоорайның парыгынга массалыг селгүүстээшкин 10 шакта эгелээр. Баскетбол талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаа уламчылаар: хереэжеңнер көдээ ажыл-агый техникумунуң спорт шөлүнге—10 шакта эгелээр. Ол-ла шакта ӧр кижилерниң ол талазы-биле маргылдаазы паркка эгелээр.

«Хүреш» стадионга бут бөмбүүнге хоорайның бирги чери дээш маргылдаа 17 шакта көргүкчүлерни чалап турар. Делгелге болгаш теннис заалдарында аныяктарның техниктиг чогаадылгазының делгелгезин чон 10 шактан эгелээш көрүп болур.

Ногаан театрга лектор А. Ф. Емельяновтуң СЭКП-ниң XXIV съездизиниң түңнелдериниң дугайында лекциязы 20 шакта эгелээр. Лекция соонда «Үймээниниг застава» деп кино болур.

ИЮНЬ 6-ДА паркка массалыг селгүүстээшкин бала-ла 10 шакта эгелээр. А Ногаан театрга хулиганнарны сударлаар, оон эгелээри—12 шакта. Эстрада концерти 16 шакта эгелээр.

«Хүреш» стадионга бут бөмбүүнүң талазы-биле хоорайның бирги чери дээш маргылдаа 17 шакта эгелээр.

Баскетбол талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдааның түңнел оюннары болур: хереэжеңнер көдээ ажыл-агый техникумунуң спорт шөлүнге, ӧр кижилер—паркка 10 шактан эгелеп ойнаарлар.

Аныяктарның техниктиг чогаадылгазының делгелгези базала 10 шактан эгелээш ажыттынар.

ШЫДЫРАА

Дөртелээ билдингир

Америк шыдыраачы Роберт Фишер совет шыдыраачы Марк Таймановту 6:0 санга тиндээш, делегей чемпиону Борис Спасский-биле ойнаар эрге дээш маргыжар дөрт шыдыраачының бирээзи болган. Ол ам Данияның шыдыраачызы Бент Ларсен-биле ойнаар. Моон мурнунда Ларсен Герман Демократтыг Республиканың шыдыраачызы В. Ульманны 5,5:3,5 санга уткан.

Бодунуң чангыс чер чурттуу Ефим Геллерни 5,5:2,5 санга уткан Виктор Корчной ам Тигран Петросян-биле ойнаар. Моон мурнунда барын-герман шыдыраачы Роберт Хюбнер Т. Петросян-биле ойнап тургаш, сан 4:3 чедип чорда, Петросянга дүжүп берген.

Шыдыраа талазы-биле делегейге бирги чер дээш шүүлге маргылдаага киржир эрге дээш совет гроссмейстерлер Тигран Петросян биле Виктор Корчнойнуң аразынга оюн Москвага болур. Ынчаарга Роберт Фишер биле Бент Ларсенниң аразынга оюн каяа болуру амыдызында билдинмес. Үк дөрт шыдыраачының шүүлде оюну июль 4-те эгелээр.

Шүүлде маргылдаага тиилээнинер бо чылдың сентябрьда ужуражыр.

Шыдыраа талазы-биле делегей дүжүлгези—чемпион ат дээш улуг тулчуушкун 1972 чылдың чазынында болур.

(СЭТА).

ЛЕКЦИЯ ДЭЭШ КОНКУРС

ВЛКСМ Тыва обкому болгаш Тыва АССР-ниң «Билиг» нинтилелиниң баштаар черинең президиуму «Эң эки лекция чогаадылгазы дээш республика конкурузун» чарлаан турган. «Амыдыралга кажан-даа маадырлыг чорук туруп болур», «Бир эвес сен комсомолчу болзуңза, ол адыңны бодуңнуң ажыл-херээң-биле быжыгла», «В. И. Ленинниң ажыл-чорудулгазының болгаш амыдыралының үлегер-чижээнге аныяктарны кижизидери» деп темаларга лекция чогаадырынга хөй санныг кижи киришкен.

Республика конкурузунуң жюризинин (даргазы А. Ромашов) доктаатканы ёзугаар бирги шаңналды бо удаада тывыспаан.

«Амыдырылга кажан-даа маадырлыг чорук туруп болур» деп, лекцияны чогааткаңы дээш, Каа-Хемниң районо инструктору Е. К. АЖИГЕ ийиги черни тывыспаан, Тыва АССР-ниң «Билиг» нинтилелиниң Хүндүлел бижии болгаш 45 рубль-биле ону шаңнаан.

«В. И. Ленинниң ажыл-чорудулгазының болгаш амыдыралының үлегер-чижээнге аныяктарны кижизидери» деп лекцияны чогааткан, республика типографиязының инженери И. М. ДОСТАК-ООЛ болгаш «Бир эвес сен комсомолчу болзуңза, ол адыңны бодуңнуң ажыл-херээң-биле быжыгла» деп, лекция дээш Туранның Пионерлер бажыңының методизи Л. А. ТАЕНКОВА одаргаа ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижиин болгаш 35-35 рубльди тус-туста тыпсып шаңнаан.

ВЛКСМ-ниң Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Өвүр, Таңды, Улуг-Хем райкомнары конкурсту организастап чорударынга кошкак киришкенин демделээн.

Үстүнде чарлаттынган темаларга лекция чогаадырының республика конкурузу 1972 чылдың апрель 22-ге чедир уламчылаар. Аңаа идепкейлиг киржиңер.

С. КУУЛАР.

ТОСКУ АГИТКВАРТИРА

Чодураа суурда эрик кыдыында кудумчуну дургаар тараан талдар, теректер, хадыңнар, чодураалар чиңгир иогаан апарган салгын аайы-биле сагланайвыш түргулаар. Оларны долгандыр херимнеп каан. Ооң кыдыында бажыңнарның даштын аштап, арыглаан. Бо дээрге, Жданов аттыг совхозтуң № 9 агитквартиразының турар черидир.

Мында шупту 19 хереэжеең бар. Олар янзы-бүрү ажылдарда хаара туттунган. Агитквартираның даргазы — Дагбалдай Дыртый-оол, агитатору—Раиса Натпий-оол. Олар тускай план, график ёзугаар ажылдап турар. Хурал кылыр дээнде агитквартираның чурттакчылары дораан-на озал чокка чыглып келир. Кижи бүгүдези солуннарны, журналдарны чагыдып алган.

Бажыңнарның арыг-шеверин тускай комиссия доктаамал хынап, эң эки арыг-шеверлиг болган бажыңга шилчиир вымпелди тыпсып турар. Бо удаада зоотехник Ховалыг Анай-оолдуң бажыңы ол шаңналды алган. Агитквартираның бажыңнары огород шөлдүг. Ында согуна, морковь, капуста, картофель, помидор болгаш өске-даа ногаа аймаан тараан. Өг-бүле бүтүдеэн инек, хаван, дагаапы азырап турар.

Агитквартираның чурттакчылары солун программалыг концертти белеткээш, суурнуң бүгү чонунга каш удаа бараалгаткан. Ол ышкаш ажы-төлүүнүң кижизидилгезинче кызымак, школа-биле бижыг харылзаалыглар. Агитквартираның бүгү ажылынга идепкейлиг киржип турар Тюлюш Чанчыңмаа, Руслана Сундуй, Сотпа Чылбак, Биче-кыс Сендажы олар чурттакчыларның улуг хүндүткелин чаалап алганнар. Агитквартираның агитаторлары бажыңнарга үргүлчү барып, соңгукчуларга партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш соңгуда дугайын делгереңгей таныштырып келгеннер.

Чоокта чаа суурнуң хереэжен уран-шеверлериниң аргыш, даараан хеп болгаш белеткеп кылган аъш-чем делгелгезин организастаан. Аңаа № 9 квартира эки түңнелди көргускеш, шилчиир вымпел, өртектиг бараан-биле шаңнаткан.

Суурнуң агитквартиралары-ның аразында социалистиг чарыш калбарган. Ооң түңнелин бүгү тала-биле көөр. Орта бирги черни № 9 агитквартираның чурттакчылары алган. Ынчангаш олар ам В. И. Ленинниң шөлүлге үезинде чурттап, ажылдап турганы Шушенское суурже экскурсиялап чоруурлар. Ийиги черни № 1 агитквартирага тывыскан. Ооң даргазы Александра Манының эки ажылдавын демдеглээн.

Совхозтуң хереэженнери ажыл-агыйның аңы-аңгы адырларынга боттарының күш-ажылчы үлүүн киришти-рип, партияның салган соруглаларын күүседир дээш улам күжениишкинниг ажылдап тураргар. Бо-ла бүгү ажылдың чедишкиннин хереэженнер чөвүлелиниң даргазы, Чааты ортумак школазының башкызы Балчыр Анайның удуртукчу чоруунда болуп турар.

С. НАМЧАН.

ШЕВЕР КЫЛЫГЛАР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң хереэженнер ортузунга ажыл чорудар киллизи болгаш районнуң хереэженнер чөвүлели хол-биле аргыш, даарап, угулзалап, чазап болгаш узаныш кылган уран шевер кылыгларның делгелгезин организастап эрттирген. Делгелгеге «Барлык» совхозтуң Хөнделең, Аксы-Барлык, Бижиктиг-Хая, «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей, Аянгаты салбырларының, «Дөң-Терезин» совхозтуң, Ак-Довурак амыдырал хандырылга комбинадының, «Большевик» колхозтуң болгаш Кызыл-Мажалык суурнуң хереэженнер чөвүлелдери киришкен. Делгелгеге киирген уран-шевер кылыгларның саны болгаш шынары эртken чылдарныыдан хөй, эки болган. Тыва идик-хеп аймаандан аңгыда, хыдыг хөгжүм херекселдери—игил, дошпулуурну, бызаанчыны, чадаганны, демир хомусту кылганын делгелгеге келген чон сонуургап көргеннер.

Ылаңгыя «Большевик» колхозтуң колхозчузу Салчак Седен-Дамбааның В. И. Ленинниң столда ажылдап олурар хевирин ыяштан чазап кылганы, Хөнделеңде Сотпа Сатьяның сакпалыг коъш бижекти, Хертек Монгалбинниң чонарга-ан хандырар. Ооң негелделерин сагыырын хынаар талазы-биле бичии флоттуң техниктиг инспекциязының ажылы автоинспекцияның ажылы ышкаш харыысалгалыг. Улуг-Хемни өрү-куду эжиндириишкин эгелээн. Ынчангаш ук инспекция ажылчы чоннар Советтериниң Кызыл хоорүүскомунуң тускай комиссиязы-биле кады бүгү талалыг хынала, хайгаарал ажылын калбартып киришкен.

Хамаатыларның хууда ажыглалында сугга эжиндирер эт-херекселдерни, а база ол ышкаш бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга хамаарыжыр 50 чедир аът күштүг судноларны Кызыл хоорүүскомунуң 1970 чылдың март 11-де үнүрген шиитпиринге дүүштүр ылгавыр демдектерин айтып, даштап чазап кылганы «Сарлык баргазы», «Аргар коңкар» деп уран-шевер кылыглары көрүкчүлерни хаара тудуп турган. Уран-шевер кылыгларга мергежилдиг кижилер районда хөй дээрэин делгелге көргүскен.

Уран-шевер көргүзүглериниң талазы-биле делгелгеге бирги черни «Шекпээр» совхоз, ийиги черни—«Большевик» колхоз, үшкү черни—«Дөң-Терезин» совхоз эзлээн.

Эң эки уран-шевер кылыгларны ажылдап кылганы дээш, тус-тус 22 кижиге үнелиг белектер тывыскан.

Т. ТАЛГАНЧИК.

Суббота хүнүнге

ӨКПЕЛЕКЧИ

Англияның кадын хааны Елизавета Ийимниң өг-бүлези делегейде эң-не бай дээн өг-бүлелерниң бирээзи боон турар. Ынчалза-даа ооң өг-бүлезинге курунениң акша-төрекги чарыгдалык ам-даа улгаттырарын чазак черинден ол дилээн.

Амгы үеде кадын хаанга, ооң ашаа герцог Эдинбургскийге, оларның уругларынга болгаш ӧң чоок төрелеринге чылдың-на 475 муң фунт стерлинг акшаны үндүрүп берип турар. Оон аңгыда курне хаанның шивээлерин долузу-биле хайгаарап турар болгаш кадын хаанның өг-бүлезиниң эргезинге океан хемезин, самолёттарны, машиналарның будун парыгын халаска берип турар.

Ийиги Елизавета кадын хаанның болгаш ооң өг-бүлезиниң ужуражыышкыннары болгулаар. МАР-ның болгаш ССРЭ-ниң чогаалчылар эвилелдериниң шиитпирин ёзугаар ол номну үндүрүп турар. Моолдуң Улусчу революцияның 50 чыл оюнга уткуштур Улан-Баторга болгаш Москвага ол ном парлаттынып үнер. Совет болгаш моол революцияларның хоочун кижилери, бүдүрүлгениң мурнакчылары, чогаалчылар, шүлүкчүлер, эртемденнер, төвгүчүлер—шуптузу 120 ажыг кижи ол номну чогаадырынга киришкен.

Чурттуң экраннарынга моол фильмнерниң фестивалы эрткилээр. «Кылаң суглуг Тамир», «Түңү», «Эртен», «Баштайгы базым» деп фильмнерни көрүкчүлер көөрлер.

(«ПРАВДА» СОЛУНДАН).

Мөөрей-биле

Испанияның Андалузия чурттуг тараачын Пруденсио Р. Маркес дээрэн сураглыг Гаргантюаны хөй чем чиир талазы-биле бир хевирниң рекордун тургускаш, ашкан. Ол бодунуң чаңгыс суур чурттуглары-биле маргышкаш, бир эвес олар акша төлээр болза гаргы угда 15 килограмм бананны чиптер мен дээн. Шынап-ла Пруденсио бир шак дургузунда барык бир пуд бананнарны «үнүүпкен».

Ынчалза-даа ол аңаа аңдаа эвээш ышкаш кылдыр сагындыргаан. Ынчангаш Пруденсио кежээки чем кылдыр дөрт дагаа эъдин, бир килограмм чагны, дөрт килограмм хлебти, беш килограмм дүлген эътти болгаш сосисканы, беш калбак шоколадты, үш гаражак долган чигирни чипкен. Ол бүгүнү Пруденсио сес литр пиво болгаш ийи литр арага-биле кады чоогланаан. Ооң соонда ол «уш дугаар кылдыр» бир бананны болгаш аяк ишти кофени кудуп бээрин душ-даа чок билээн.

(СЭТА).

Эгиттинмес оскундуруг

Францияның Гренобльде профессор Де Литтонуң бажыңынга үнген өртүүн үезинде Стендальдың элээн каш дыка үнелиг бижиктери болгаш ол алдарлыг француз чогаалчының амыдыралынга болгаш чогаадыкчы ажылынга тураскаатkан ховар дээн хөй номнар үзүткаттынган. Стендальдың чогаадыкчы ажылының сураглыг шинчилекчизи Дель Литто Гренобль университединиң филология болгаш шиитилел эртемнериниң факультединиң профессору. Ол ышкаш ӧң үнелиг материалдар, профессор Дель Литтонуң чээрби чылда ажылының түңнелдери база өртке үзүткаттынган.

(СЭТА).

Чурукчунуң чүс чылы

Октябрь революциязының соонда Күрүнениң Третьяков галереязының баштайгы директору И. Грабарь болган. Ооң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чылынга холбаштыр аңаа тураскаал кылдыр ук галереяда юбилей делгелгези ажыттынган.

Дөрт залдың бирээзинде документилер, фото-чуруктар эртемден, башкы И. Грабарьның амыдыралының, ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалап турар. Үш залда ооң чүс ажыг чуруктарын делгээн.

(СЭТА).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 5-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00 — Сөөлгү медээлер. 12.05—Улусчу телеуниверситет. Эртем болгаш техника факультеди. «Кибернетика эртемде болгаш техникада». 12.45 — Культура факультеди. «Режиссёрнуң уран аргамергежили». Кинорежиссёр С. А. Герасимов дамчыдылганы чорудар. 13.30—Уругларга. «Чуня». Дириг чуруктарлыг. фильм. 13.45—«Сылдыс-чыгаш чырыдар». Үндүрүлгени чайгы дыштанылганың эгезинге тураскаткан. 14.15 — «Бүгү-эвилелдиң комсомолчу ырыларының фестивалының ажыдыышкыны». Ворошиловградтан дамчыдылга. 16.00—Д. Голсуорси — «Баштайгызы болгаш сөөлгүлери». Телешия.

КЫЗЫЛДАН

17.30—«Мистер Инс». Уран-чечен фильм.

МОСКВАДАН

19.00—«Америка удурланып тур». Бирги дамчыдылга. А. Дружинин дамчыдылганы чорудар. 19.40 — «Ырының болгаш эстрада музыказының концерти». 20.45—Эртем тайылбырлыг фильм. 20.55 — сөөлгү медээлер. 21.00 — «Сампо». Уран-чечен фильм. 22.35—«Беш чылдың базымнары». 22.50—23.00—Чапсар. 23.00 — «Арга-арыгжы фантазия». Документалдыг фильм. 23.15—00.30—Телешия.

Агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга бүргеп, аязыг. Чаъс чаар. Барыын угланыышкынның хаттын дүргени себүндээ 7—12 метр, барыын районнарга 12—18 метр чехир күштелир.

Агаарның температуразы даглыг черлерге 10—15, өскелериңге 15—20, Кызылга 15—17 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Татарияның көдээ телекөрүкчүлери «Көдээге кежээлер» деп дамчыдылганы дыка сонуурган көөрлер. Хову-шөлдериниң ажыл-ишчилери пятница санында-ла ак-кок экрандан бот-тывыңгыр уран түүл коллективтериниң концерттери көрүп, солун кижилер—Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, бүдүрүлге мурнакчылары-биле ужуражып турарлар.

ЧУРУКТА: Сарманов болган Муслюмов районнарның бот-тывыңгыр уран түүл коллективтериниң татар телевиденениң студиязында ойнап турары. Бо ӧң дээре коллективтер Бүгү-эвилелдиң көрүлдезинге бирги черлерни чаңгыс эвес удаа ап келген болгаш чурттуң дыка хөй хоорайларының, суурларының көрүкчүлери оларга адыш часкап турган.

Б. МЯСНИКОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

—⊙—

КАА-ХЕМГЕ

Кызылдың ыры болган танцы ансамблиниң бот-тывыңгыр артистери, Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилеринге оюн көргүскеш келген. Олар Сарыг-Сеп, Кувдустуг, Көк-Хаак суурларга, «Коммунизмче орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарның ажыл-ишчилеринге алды катап концерт көргүскен.

Ансамбльдиң концерт бөлүүн Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Семён Бухтуев удуртуп чораан. Программада хөйүүн болган ийи-чангыстың көргүзүглери, орус, украин, молдав, тыва улустуң танцылары, тыва национал хөгжүм күүселдери бар. Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Елена Никитчина, Николай Константинов; ансамбльдиң хоочун киржикчизи Татьяна Кара-Тонуг оларның ырлаарын, республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы Анатолий Огнёвтуң удуртканы танцы бөлүүнүң күүселдерин көрүкчүлер чылыы-биле хүлээп алган.

К. МААДЫ.

—⊙—

КАТЕРЛЕР, МОТОРЛУГ ХЕМЕЛЕР ЭДИЛЕКЧИЛЕРИНГЕ

Сугта дүжеринден камгаланырының Бүгү-россия нинтилелиниң Уставын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели 1970 чылдың июль 8-те бадылаан. Бичии хемчээлдиг судноларның техниктиг байдалын, оларны шын ажыглаарын болгаш озал-ондак чок эжиндиреринден, шын ажыглаарының норма-чижектерин, бичии флоттуң капитан-механиктерин өөредип белеткээриниң негелделерин болгаш чурумнарын шыңгыы хынаарын ук Уставта айыткан. Айтырыгны ынчаар шыңгыы тургусканы база таварылга эвес, чүге дээрге бичии флотка эжиндириишкин үезинде болган озал-ондактыг таварылгалар улуг флоттуундан 70 катап хөй болуп турар.

«Ракета», «Метеор» болгаш өске-даа чүүл-бүрү маркалыг, дүрген чоруктуг, шыырак суг транспортунуң шапкын хегжүлдеэи бичии флоттуң эдилекчилериниң белеткелинче болгаш ооң ажыглалының техниктиг негелделериңче онза кичээнгейни салырын үе неген келген. «Зарядан» ангыда, «Ракета», «Метеор» болгаш өске-даа дүрген чоруктуг теплоходтар Улуг-Хемни өрү-куду чоруп турар аналар үе ырак эвес. Ол чорук моторлуг хемеңи, азы катерни эки башкарып билбес, ук дүрген чоруктуг хем транспорттарынче уткуй хөме шаап келир механик-капитаннар турар болза, озал-ондактыг таварылгалар чайлаш чок болур деп чүвени көргүзүп турар-дыр. Ынчангаш сугга эжиндиреринің чурумун болгаш негелделерин билир херек.

Ниитилелдиң Уставында айыткан чаңгыс аай система республиканың Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем болгаш өске-даа хемнеринге бичии флоттуң озал-ондак чок эжиндиреринден